Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 304 (10596) | 1977 чылдың декабрь 30, пятница | 1925 чылда үндеавилеттинген | Ортаа 2 коп.

«САЛЮТ-6-ДА» АЖЫЛ ХҮННЕРИ

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Космонавтылар Юрий Романенковуя болгаш Георгий Гречкониң башкарылдалыг станцияда орбиталыг ужудуушкуну уламчылавышаан.

Декабрь 27-де экипажка идеикейлиг дыштанылга хүнүн тывыскан. Космонавтылар станцияның иштин аштан, шинчилелдериниң болгаш дуржулгаларының түннелдерин системажыдып, куш-дамыр мергежилгелерин күүседип, дыштаанганнар.

Геофизиктиг шинчилелдер программазының дуржулгаларын күүсеткен.

Декабрь 28-те станцияга ажыл хүнү мурнукузу мшкаш эртенгиниң 8 шакта эгелээн. Эртенги чем болгаш медицина хыналдазының соонда, экипаж толевидеттинген программа ёзугаар ажылдап эгелээн. Чамдык иштики системаларның болгаш агрегаттарның чурум ёзугаар профилактиктиг көрүлдеанн хүнүң бирги чартыында космонавтылар чоруткан.

Орбитадан кээ турар илеткелдер ёзугаар алырга, космонавтыларның кадакшылы эки.

Москва бөгүн. Кремльдиң Спасск суургазы.

В. САВОСТЬЯННЫҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң дөртү чыыжының чедиги сессиязы

1978—ШАЛЫПЧЫ КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ЧЫЛЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң дөртү чыыжының чедиги сессиязы декабрь 28-те Кызылда, республиканың хөгжүм-шин театрында болган.

Сессияны Тыва АССР-ниң Дээди Совединин даргазы депутат **Ю. Л. Аранчын** ажыткан. Сессияның дараазында хүн айтырыгларын депутаттар бир үн-биле бадылаан.

1. 1978 чылда Тыва АССР-нин экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин Күрүне планынын дугайы.

2. 1978 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң болгаш 1976 чылда республиканың Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайы.

3. Тыва АССР-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайы.

1978 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин Күрүне планының дугайында илеткелди республиканың Күрүпланынын даргазы депутат М. С. САЛЧАК кылган.

Улусчу эрге-чагырганың ленинчи принциптери сиңиткен ССРЭ-ниң чаа Конституциязының түтүнүн адаа-биле совет улус чурттан база ажылдап турар дээрин М. С. Салчак чугаалаан. Улуг Октябрьның алдарыг 60 чылын байырлааны ССРЭ-ниң чедиишкининиң көрүлдеин, социалистиг тургузуунуң күжүнүн болгаш амыдыралчызының бадыткалы болган.

Тыва АССР-ниң ажылы чоннары өбүлейлиг чылда күш-ажылга чамдык эки түннелдерни чедип алган. Республиканың үлетпүрүнү адырларының хөй пуруузу бо чылын үлетпүр продукциязын бүдүрериниң талазы-биле даалгаларны долдур болган ажыр күүсеткен. Оларның аразында ССРЭ-ниң Энергетика министерствозунуң электри четкилериниң, хомүр-даш үлетпүрүнүң, өскүт металлургияның, үүт болгаш чиик үлетпүрүнүң база өске-даа адырларының бүдүрүлгелери кирип турар. Оңгу беш чылдың үйи чылдарында республикага үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээли өскен, даг-дүгү бүдүрери 1,5 катан, чыын эптээр демир-бетон конструкциялар болган кезектери—35 хуу, хомүр-даш казып тывары 14,7 хуу улгаткан. Республиканың чонунуң чаагай байдалын бедидериниң талазы-биле ажылдарны чоруткан.

163 мун дорбелчин метр иштин шолдуг чуртталга бажыңнарын, 2,4 мун уруглар өөренир иштин эртем школаларын, 1,14 мун олуттуг уруглар албан черлерин болгаш коммунал ажыл-агыйның чамдык объектилерин тудуп, ажыглалга киргген, медицинаны, культура чырыдышкын албан черлериниң четкилерин калбарткан.

Республиканың үлетпүр бүдүрүлге коллективтериниң хөй пуруузунга социалистиг чарышты улам калбартканының ачызында 1977 чылдың кол-кол даалгаларын күүседиринге эки түннелдер чедип алдынган.

Пландан ажыр 2 миллион киловатт-шак электри энергияны ажылдап үндүрген, 80 мун ажыг тонна хомүр-дашты казып тыпкан, 43 мун кубометр тудуг ыжкын, 9 мун кубометр дилиг материалдарын белеткээн, 49 мун рубльдеи даараныга кылыгларын, 10 мун тонна мал саржаан, 900 тонна чалак сүттү болгаш өске-даа продукцияны бүдүрүп үндүрген.

Республиканың тудугжулары Элегес-Аксында хаа материалдары заводунуң бирги өзүлчээн, ыяш болбаазырадыр заводту, алгы заводунуң кидис идик кылыр негин болгаш өске-даа чамдык бүдүрүлге объектилерин ажыглалга киргген.

Республиканың көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери, агаар-бойдустуң берге байдалдары турза-даа, үүт садарының күрүне планын күүсеткен. Бо талазы-биле күрүне планын Каа-Хем, Тожу, районнарының совхозтары ажыр күүсеткен.

Бо чылды садыгның, коммунал ажыл-агыйның бүдүрүлгелери багай эвес түннелдер-биле доозуп турар.

1978 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының депутаттарга чугаалажыы көөрү-биле киирип турар төлевиделин оңгу беш чылда улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң кол угланышкыннары-биле дүүштүр ажылдап кылган.

1978 чылда үлетпүрүнүң иштин продукциязының хемчээли 110,4 миллион рубль чедир көвүдээр ийикше, азы бо чылын чедер деннелден 12,5 хуу хөй, продукцияны сайгарары 13,4 хуу хөй кылдыр көрүп турар. Ыпчангаш иштин продукциязының немей өзүлдезиниң 71-деп эвээш эвес хуузун күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң күсели-биле алырын айтып турар. Үлетпүрге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 11,3 хуу көвүдээр. 111 миллион киловатт-шак электри энергияны ажылдап үндүрер, чылыг энергизиын бүдүрери 7,4 хуу көвүдээр, 750 мун тонна хомүр-дашты казып тывар. Өскүт металлы бүдүрериниң хемчээли 1,1 хуу көвүдээр.

Даг-дүгү үлетпүрүнүң продукциязының хемчээли дыка үлгадыр (40,1 хуу), үлетпүр тудуунуң материалдары 42,8 хуу, туйбу—2 катан, демир-бетон кылыглар болгаш конструкциялар, чазанылга кылыглары, тудуг ыяжы болгаш дилиг материалдарын бүдүрери көвүдээр.

Геология-шинчилел ажылдарының хемчээли үлгадыр, геология экспедициялары даг-дүгү чыдар черлерни шинчилээрин доозарынче болгаш өскүт металлдарлыг черлериниң үлетпүрге перспективалыг ажылдарын шинчилээрин уламчылаарынче болгаш тудуг материалдарынга база чер иштиниң сугларын дилеп тывар талазы-биле ажылдарны күштелдиреринче кол кичээнгейни угландырар.

1978 чылдың планында чоннуң хереглеп бараанларын улам ыкай көвүдедирин көрүп турар. Эт үлетпүрүнүң продукциязы 17,3 хуу, үүт үлетпүрүнүү—2 хуу, чалак үүт продукциязын бүдүрери—6,3 хуу, азын-чем үлетпүрүнүң иштин продукциязы—1,3 хуу, хлеб болгаш хлеб-булочка кылыглары —3,3 хуу көвүдээр, чиик үлетпүрүнүң иштин продукциязының хемчээли 18,8 хуу, даараныга кылыгларын бүдүрери —11,6 хуу, килис идиктер —1,9 катан, хом идиктер кылыры — 1,3 катан улгадыр.

Көдээ ажыл-агыйның иштин продукциязының хемчээлин республикага 142,5 миллион рубль чедирерин көрүп турар, тараа бүдүрериниң 250 мун тонна чедирериниң, картофельдиниң—25,5 мун тонна, ногаанының—10 мун тонна чедир бүдүрерин айтып турар. Тараа культураларының дүжүдүн гектар бүрүзүнден-не 10 центнер, картофельдиниң—90, ногааларының —115 центнер чедирип турган, көдээ ажыл-агыйы культураларының иштин чылдазын көвүдедирин хандырар.

Ол бүгү болза 50 мун тонна тарааны күрүнеге садарын болгаш чонну картофель, ногаа-биле, малды чем-биле хандырар арганы бээр.

Ховуларның үнүш-дүжүткүрүн бедидер сорулга-биле 1,2 мун гектар суггаттыг шөлдерни ажыглалга киирер, 3,1 мун га черни суггарар системаларны эде дерип кылыр, 80 мун га мал одарларын суггат-биле хандырар, совхозтарның ховуларынче 25 мун тонна минералдыг болгаш 300 мун тонна органиктиг чемишчидилгелерни көөртүр, агротехниктиг ажылдарны өскүдүп турган, чер ажылының иштин культуразын бедидериниң хемчеглерин алыр.

Келир чылын мал ажылын хөгжүдериниң талазы-биле улуг болгаш харыысалгалыг сорулгаларны шиитпирээр апаар. Өзүлде-биле холбаштыр эт бүдүрерин 6,9 хуу улгаттырарын болгаш күрүнеге ону садарын 25 хуу улгаттырыл, 30 мун тонна чедирерин көрүп турар. Малды интенсивтиг чемгериш, семиртир одарладып, өстүрүп турган, ол сорулганы шиитпирлээр. Дүк бүдүрерин 15 хуу көвүдедир, күрүнеге 3180 тонна дүкту садар.

Чоннуң хандырары-биле үүт бүдүрерин 5 хуу көвүдедирин, ипектеп-не 1700 килограммдан эвээш эвес үүттү саан алырын, күрүнеге 25,5 мун тонна үүттү садарын, куш чуургазы бүдүрерин 23 миллион чедирерин болгаш ону күрүнеге 14 миллионну садарын көрүп турар.

Мал ажылын хөгжүдериниң сорулгаларын шиитпирлээрибиле мал чемериниң бүгү хевирлерин 1977 чылда турганыга деңнээрге бодүүн чемнерин бүдүрерин 89,8 хуу өстүрүп, 380 мун тонна чулуктуг чемнерин—3,7 катан өстүрүп, 411 мун тонна, концентрастаан чемнерин—4,9 катан өстүрүп, 100,2 мун тонна чедирерин көрген.

Келир чылын совхозтарның техниктиг хандырылгазын улам күштеллирери-биле республиканың көдээ ажыл-агыйы 400 тракторуну, 130 санныг тараа комбайнын, 540 автомашиналарны болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа техниказын база дериг-херекселлерин алыр.

Ону хөгжүдеринге иштизи-биле 66,6 миллион рубль капитал салыышкынын кылыр, ол дээрге, эрткен чылдыңдан 37,3 хуу хөй-дүр. Оон иштинде мал кажаалары тударынга—13,3 миллион рубльдин тускайлаар болгаш 138,9 мун баш малга кажааларны ажыглалга киирерин көрүп турар.

Көдээ ажыл-агый техникаын ажыглаарын экижидер сорулга-биле элээн каш тоо сентеле мастерскааларын, техниктиг хандырылга пунктуларын, автогараждарны, комбайннар септээр черлерни ажыглалга киирерин көрүп турар. 1700 ажыг механизаторларны белеткен үндүрер.

Көдээ ажыл-агыйга эртемнин чедиишкиннерин болгаш мурнакчы дуржулганы ажыглаарынче улуг кичээнгейни салыр. 10 муң га шолге тараанның чаа сорттарын болгаш хайнактарын тарыыр, хатчаштан үрелген черлерге 70 мун га шолге хорзуунуң үреликшиден камгалаар ажылды кылыр. Күш-ажылды организастаарын болгаш башкарын экижидери-биле 17 совхозтарга башкарылганың цех тургузуунче шилчирин, кижилериниң ажылдаар байдалын экижидери-биле үүт-бараан фермаларының, хойжуларының ажылын ийи эдлчетлиг болдурарын чедип алыр.

Келир чылын иштин ажыглалдың автотранспорт черлери чүк соортүрүнүң хемчээлин 9,4 хуу улгаттырар болгаш хөй чүк соортүр автомашиналар пемежир, оон материал-техниктиг баазазы быжыгар. Автомашиналарның техниктиг беленин болгаш ажылче үнериниң коэффициентизин экижидер, чүдүрүлгедүжүрүлге үеликде машиналарның халас турар чоруун кылырар.

Агаар транспорту чүктер дажыглаарын 5,3, пассажирлериниң — 8,6 хуу көвүдедир, хем транспортунга чүк чедиреринин иштин хемчээли—118,7 мун тонна чедер, пассажирлер аргыштырары 45,5 хуу улгадыр.

Харылзааның ачы-дуза көрүзери калбарар. Кызылга хоорайлар аразының телефон станциязын болгаш АТС-ти, Чаа Шагаан-Арыгга харылзааның район белдирин тудуп тургузар. Телевидение дамчыдылгазының четкизин калбартыр. Пландa республиканың оруктарының байдалын экижидерин база айыткан. Оруктарны сөөртеп, тударынга эрткен чылдыңдан 16,5 хуу хөй акша-хөрөңгини тускайлаан.

Кызыл ЦЭС-тиң ийи котелду чаартырын, Ак-Довуракта подстанциялы, Чадаана—Хандагайты аразының 110 киловольтулуг, Шушенское—Кызыл аразының 220 киловольтулуг электри шугумнарын тударын көрүп турар. «Тыва даг-дүгү» комбинаттың бедик сорттуг руда бээр корпузун ажыглалга киирер.

Тудуг индустриязын хөгжүдерин, кол-кол тудуг организацияларының тус-тус баазаларын быжыглаарын бирги черге-ниң сорулгазы кылдыр салып турар. Келир чылын керамзит-сай заводун болгаш «Тыва көдээ тудуг» трестиң, «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынының баазаларын ажыглалга киирерин, «Тыва тудуг» трестиң Кызылга механизация баазазын тударын планнап турар.

1978 чылда Кызылга хонукта-ла 45 тонна хлеб быжырар күчүлүг заводту тударын, Кызыл-Мажалыктың эт комбинадының тудуун доозарын көрген. Ол ышкаш хем транспортунуң судно септээр бүдүрүлге черин, Кызылдың аэропортунуң тудугларын кылырын база көрүп турар.

Саян-Шушенское ГЭС-тиң суг хөөлбээ турар девискээрлерге улуг хемчээлдиг тудуг ажылдарын кылыр апаар. Чаа Шагаан-Арыгга район котельнаязының баштайгы эзлээ, инженер четкилери, суг арыгдааф тудуглар, уруглар сады, чуртталга бажыңнары, эмнелге комплексиан, 100 олуттуг автовокзал ажыглалга киргген турар.

Планда чоннуң чаагай чоруун улам экижидерин база көрүп турар. Чуртталга тудуунга бо чылдыңдан бүдүн чартык катан хөй акша-хөрөңгини тускайлаан. 2570 олуттуг иштин билиг школаларын, 700 олуттуг уруглар албан черлерин ажыглалга киирерин планнаан. Кадык камгалалының тудугларын кылырынга капитал салыышкынының хемчээли 1,8 катан көвүдээр. Эрзинин, Бай-Хаактың, Шагаан-Арыгның эмнелгелерин, Кызылга радиологин көрүзүн тударын көрген.

Үргүлчүлүдүг үеде ажыглаар культура-амыдырал бараанларын садарын көвүдедирин, үүрмектен садар бараан саарылгазын, иштиниң чемненилгезиниң материал-техниктиг баазазын улам быжыглаарын көрүп турар.

Амыдыралдың ачы-дуза чедиреринин хемчээли 10,8 хуу немежир. Машиналарның приборларны, радиотелеаппаратураларны септээр, хамаатыларның хууда транспортун септеп, техниктиг хайгаарад кылырының талазы-биле ажыл улам калбарар. Көдээ чоннуң хандырылгазы улам шаңын темп-биле хөгжүүр.

1978 чылда республиканың улус ажыл-агыйы дээди болгаш ортумак тускай өөредилге черлерин доосхан 2,3 мун ажыг специалистерни алыр. Республиканың дээди болгаш ортумак өөредилге черлерине 2,7 мун ажыг кижини хүлээн алыр. Иштин билиг школаларының өөренирлериниң, школа назыны четтээн уруглар албан черлериниге урулларының саны көвүдээр.

Культура албан черлериниң материал-техниктиг баазазын улам калбартыры болгаш быжыглаары көрүдүген. Чоннуң ылаңгыя көдээ ишчилериниң, өзүн турар угаан-бодал негелделерин улам долузу-биле хандырарының мугула сорулгазы культура коллективтериниң мурунда туруп турар.

Экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң Күрүне планының күүселдези министерстволарның, ведомстволарның, хоорхүүскомнуң, райкүүскомнарның болгаш ажыл-агыйларның удуртукчуларындан организастыг улуг ажылдарны чорударын негеп турар деп, илеткелчи демдеглээн. Чамдык министерстволарның, ведомстволарның, бүдүрүлге черлериниң болгаш совхозтарның ажылында улуг четпестер бар, ажыглап болгу дег дыка хөй курлавырлар ам-даа улус ажыл-агыйының сорулгаларын шиитпирлээрипче мөөңнеттинмээн. Чамдык бүдүрүлгелер продукция бүдүрериниң болгаш сайгарарының, чогуур ассортимент болгаш шынар талазы-биле, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер онаалдаларын күүсеткен. «Тудуг кезектери» комбинады бо чылды улуг хожудаашкынныг доозуп турар. Тудуг материалдар үлетпүрүнүң бүдүрүлге черлерин туйбу бүдүрериниң планнарын күүсеткен. Шуурмактың ыяш белеткээр пунктузу, Сарыг-Септиң үлетпүр комбинады база планнарын күүсетпейн турар. Аъш-чем үлетпүрүнүң эргелелиниң хлеб заводтары 180 тонна хлебти болгаш хлеб-булочка кылыгларын чедир бербээн. Бүдүрүлгениң ажыктыын бедидериниң кол магадылалдарының бирээзи болза, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң доктаамал өзүлдезини хандырары болур. Ыпчалаадаа бо чылын үлетпүрүнүң 20 бүдүрүлгелери күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планнарын күүсеткен, 17 бүдүрүлге черлери ооң темпизин 1976 чылда турганыдан кудулаткан. Күш-ажылды багай организастааныдан дыка хөй бүдүрүлгелер ажыл шагының хөй чидиринин, ажылчыннарның үнүнкирер чоруун болдуруп турар. Бо чылдың бирги чартыында бөзин үлетпүрде ажыл шагының чидирин иштизи-биле 13,8 мун кижи-хүн болган.

Дыка хөй бүдүрүлге черлеринде продукцияның бот-үнезин чиигедир талазы-биле хемчеглерин өскүн ан чорудун турар. Чиг-этти болгаш материалдарны, акша-хөрөңги болгаш күш-ажыл курлавырларын чөн ажыглаваанындан «Тыва даг-дүгү», «Тудуг кезектери» комбинаттары, эт комбинады, «Тыва тудуг материалдар» каттыжышкының бараанныг продукциязының бот-үнезин аартаткан.

Машиналарның болгаш дериглелериниң ажылдаарының эзлеглиг чоруунуң коэффициентизин көвүдедип, аная турар чоруктарны болдурбайн, толевизиэн күчүлерни шиңгээдип алырын дүргедиин турган, бүдүрүлгениң ажыктыын бедидериниң, бүдүрүлгениң кол фондуларының ажыглалын экижидериниң айтырыгларынче эвээш кичээнгейни угландырын турар.

Чамдык бүдүрүлгелериниң продукциязының хөй кезинин шынары ам-даа багай. Бо чылын Күрсадыг инспекциязының эргелели хынаан, иштин продукциязындан мебельдин — 44,7, хлеб продуктуларының—6,1, эзиртнее суксунарның — 21,9 хуузун үрей кылган деп көрген.

Республиканың тудугжулары 20 миллион рубльдин тудуг-монтаж ажылдарын чедир кылбаан, «Тыва тудуг» трест коммунал болгаш чуртталга тудуунуң талазы-биле дыка хөй капитал салыышкынны, ылаңгыя Кызылга, шиңгээдип албаан. Бо чылын найысылалга 24,5 мун дорбелчин метр чуртталга шолу чедир дужаатынмаан.

Саян-Шушенское ГЭС-тиң суг шыгкамыры туруптар черлерде объектилериниң тудуу кончуг багай чоруп турар. Бо чылын 6 миллион ажыг рубль-диң ажылдарын чедир кылбаан. Сөөлгү чылдарда Таңды, Каа-Хем, Барыын-Хемчик районнарының ажыл-агыйларында тудуг ажылы багай чоруп турар.

«Тыва тудуг», «Тыва көдээ тудуг», «Тыва септелге тудуг» трестерде болгаш оларның янзы-бүрү бригадаларында, участоктарында күш-ажылды организастаанны багай, ажылчыннар апаа турар, ажыл шагы үзер чоруктар хөй, тудутнуң инженер белеткели чогуур деңнелинде тургустунмаан, тудутну чамдыкта технологин сагывайн чорудуп турар.

Дыка хөй совхозтарда экономика албаны чогуур деңнелде эвес, камналга, план чурумун сагыыры дээш демисел кошкак. Ажыл-агыйжы эвес чоруктар үржуудан С. К. Тока, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Найырал», «Күш-ажылдың хостуу» совхозтар улуг когаралдыг болган. «Кэра-Хаак» совхоз күш-ажыл төлевириниң фондуузундан 49 мун рубльдин ажыр чарыгдаан. «Барлык» совхоз чылдың-на орулга чок ажылдан турар. Каа-Хем, Бии-Хем, Таңды районнарның совхозтарында хаваан болган күш өстүрер фермаларны катан тургузар ажылды багай чорудуп турар. Чамдык районнарда иштиниң малынга быжыг чем-суур баазазын тургузарының айтырыгларын кошкак шиитпирлеп турар.

Көдээ ажыл-агыйның болган мелиорация болган суг ажыл-агыйының министерстволары, «Сельхозтехника» каттыжышкыны, райкүүскомнар ажыл-агыйларда бар четпестерни эдер, ажыглаттынмайн турар курлавырларны ажыглаар талазы-биле боттуг хемчеглерни ан чорудар болгаш совхозтарның ажыл-чорудулгазын экижидерин чедип алыр ужурлуг.

СЭКП ТК-ның декабрь (1977 ч.) Пленумунга эш Л. И. Брежневтиң чугаазында үүлдерни болгаш түннелдерни удуртулга болдургаш, бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидериниң сорулгаларын херек кылында күүседиринче кичээнгейни мөөңнеп, социалистиг чарышты улам калбартыр, организастыг чоруукту бедидер, сагыыга-чуруму быжыглаар ужурлуг.

Бар четпестерни эдер, 1978 чылда республиканың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин Күрүне планын долдур болгаш ажыр күүседирин хандырар аргалар бистиң республиканың ажылчы чоннарында бар деп, илеткелиниң тончүзүнде М. С. Салчак чугаалаан.

• • •

1978 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң болгаш 1976 чылда республиканың Күрүне бюджединиң күүселдезинин дугайында илеткелди Тыва АССР-ниң сан министри депутат Б. К. БУДЕГЕЧИЕВ кылган.

1978 чылда республиканың Күрүне бюджеди ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң 1978 чылда Күрүне бюджеттеринге. 1978 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин Күрүне планынга дүүштүр ажылдап кылдынган деп министр дыңнаткан.

(Уланчызы 2-ги арыда).

ЧУРУКТА: сессияның ажылының үезинде. А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

Чаа чылга уткштур

САДЫГ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

Республиканың күрүне садыының ажылдакчылары социалистиг чарышты улам калбартпышаан, онгу беш чылдың ийи чылында үүрмектеп садар бараан саарылгазының планныг онаалдаларын хуусаа бетинде, декабрь 15-те, а 1977 чылдыын—декабрь 22-де күүсетиниң СЭКП обкомунга, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге рапорттаан.

АҢЧЫЛАРНЫҢ ОЛЧАЗЫ

Тожуның Сыстыг-Хемде аңнымыр ажыл-агыйы юбилейлиг чылдың аңнымыр сезонун организастыг эрттирип турар.

Таңгаларда аңчыларның эргги бажыңнарын септээн, чамдык черлерде чаа бажыңнарны пемей туткулаан. Ол ышкаш охотоведтер, дуржулгалыг аңчылар диңиг, кин тайгаларда кайда хөй турарын сентябрьда-ла тодараткан болгаш кым кана аңнаарын баш бурулгаар планнап, үлегилеп каан. Аңчыларга херектиг идик-хепти, азын-чемни, окчемзекти, мунар хөлгени четчирп-биле белеткээн турган. Ыпчангаш аңнымыр сезону эгелээр билек-биле, ажыл-агыйның шаадында 50 аңчылар, эки туранның 70 ажыг аңчылары тайгаларже организастыг-биле аъттанып аргалыг болган.

Аңнаашкынны ыпчаар организастыг чоруткаңнындан аңчыларның олча-тыныжы шыырак болгулаан. Декабрь 15-те байдал-биле алырга, аңнымыр ажыл-агыйында 42 мун диңиг, 650 кин кежи дужаатынган. Ыпчангаш бо ажыл-агый юбилейлиг чылдың будуруге планын 110 хуу, а олук тывыжының планын 230 хуу күүсеткен. Мынды чедиишкиннер аңчыларның шудургу, кызымак ажылының түүнели. Ам 1978 чылдың үлүүнде ажылдап турар аңчылар хөй. Оларга дуржулгалыг аңчылар, Я. Чертов, А. Дажыкан, В. Кол, С. Ак, С. Контарбан болгаш өскелер-даа хамааржыр. Бо мурнакчылар — социалистиг чарыштың тиилеечилери.

Эки турачы аңчылар база чедиишкилиг болгулаан, В. Доронин, В. Никитин, Ф. Фатохов, А. Чадрин, Р. Нагибин, В. Нагибин, И. Баиов олар кизи бүрүү-ле 500-тен 1300 ажыг диңнерни дужааганнар.

Амгы үеде аңнымыр ажыл-агый черинин 50 ажыг аңчылары иштин аңнаашкынны чорудуп турар. Оларның тыпкан олчазы — чымчак - алдынны 1978 чылдың бирги кварталының планынга киириштирер.

Бо чылты аңнаашкында аңчыларның дужаагаан өлүүнүн ыныары эки болуп турар. Диңиниң, кинтин кештерин хептээн, кадырганы ыын, кештериниң чаан хынамчалыг апаан.

Бо чылын кин, диңиг-ээбек болган. Бистиң ажыл-агыйнаңнаашкынны белеткеадаг чорутнаан, чылды чедиишкиниг доозуп турар.

В. МОНГАЛБИН.
Сыстыг-Хем аңнымыр ажыл-агыйының директору.

АК-ЧЫРААДА

Барыын-Хемчик районда «Шекпээр» совхоз иштиниң малынта чемниң курлавырынга ам-даа 600 тонна сигенни, хыыргышты белеткедири-биле Эжиин составтыг механизастаан звенону Начыы-оол Монгушту удуртулгазы-биле ноябрь 15-те Ак-Чыраажке чоруткан.

Амгы үеде олар 280 тонна хыыргышты белеткеп, планын 42 хуу чедирген. Трактористер Дадар-оол Соян, Дадар-оол-Куулар эки ажылдап, хүн нормаазын доктаамал 105—110 хуу күүседип турар. Эрес-оол Куулар, Эрес-оол Монгуш олар хүнде 20 тоннаны пресстээр тургаш, 22—25 тонна чедирип турар. Дуулакчы ажылчынар Сергей Монгуш, Хүрээ Монгуш олар база кызымак ажылдап турар.

Совхозтуң дирекциязы мал чеми белеткелинде ажылдап турар ажылчыннарны азын-чем-биле доктаамал хандырып, тускай идик-хептерни база бергеи. Кыыр-чаар материалдарны үргүлчү сөөртүп, артык кезектерни чедирип берип турар.

Пресстээн мал чеминиң сөөртүлгезин өй-шаанда кылыры-биле хүнүн-не 4—5 автомашиналарны тускайлаан, ам 85 тоннаны сөөртүп алган. Совхозтуң улуг гидротехникги К. Кызыл-оол ажылды эки организастап, бодунуң биче эвес үлүүн киириштирген.

Белеткелчилер планын чедиишкиниг күүседир дээш ыпудургу ажылдап турар.

К. ООРЖАК.

ОРУКТУ ЧААРТКАН

Самагалдайда районнар аразының орук-будуруге участогу бо чылдың планын декабрь 15-те күүселеп, 138 мун рубльдин ажылын кылыр тургаш, 141 мун рубльдин кылган.

«О-Шынаа» совхозтуң төвүнге чедир орукту эки шыыралыг кылганы дээш ол колдективтиң ажылчыннары оорун четтиришкиниң сөстерин пассажирлерден дыңнап турарлар. Оларның чаартып септээн ол үүс километр оруктап Кызылдан келген пассажир автобустары чоруп турар апарган. Участок өскедаа хөй оруктарны база септээн. Ол ажылдарга трактерист Каадыр-оол Бумбажал, мастер коммунист Сенги Самдан, ажылчын Шыыран Хүргүл-оол болгаш өскелер-даа эки киржип келген.

Б. ЧЫМБА.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң дөртку чыыжының чедиги сессиязы

1978—ШАЛЫПЧЫ КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ЧЫЛЫНДА

(Тончүзү. Эгези 1-ги арында).

Республиканың Күрүне бюджединиң төлевилелин орулгалар болган чарыгдалдар талазы-биле 92684 муң рубль түңге, 1977 чылдың бюджединден 13,5 хуу хой кылдыр сессияга бадыладыры-биле киирни турар.

Күрүне бюджединиң орулгаларын тодарадырда ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринде, продукциянын шынарын экижидеринде, материалдыг болган сан-хөө курлавырларны эң камналгалыг ажыглаарына, бүдүрүлгелерниң болган ажыл-агыйларның орулгалыг чоруун бедидеринге үндезилээн. Бюджеттиң орулгаларының кол кезээ — 72104 муң рубль азы 78,8 хуузу социалистиг бүдүрүлгелерден кирер.

Бюджеттиң чугула орулгазы саарылга үндүрүү болур. Саарылга үндүрүүнүң планы бо чылын ажыр күүсеттинер. Ынчалза-даа оон бар аргалары чедир ажыглаттынмайн турар. Мөөнцеп садар садыгның болган амыдырал хандырылгазының чамдык организациялары бюджетке 488 муң рубльди чедир киирбээн. Садыг министерствозу, «Росторгодежда» базазы бараан фондуларын четче хандырбаан. Амыдырал хандырылга министерствозу дааралыг кыымдарының планын күүсетпээн. Туе черниң чиг-эдиңге бараан бүдүрери эвээш, республиканың улетпүрү хөй бараашарны чедир бербейн турар.

Күрүне бюджединге кооперация садының орулгазының үндүрүүнден 1264 муң рубль, күрүне садындан — 779 муң рубль, саарылга үндүрериниң 22257 муң рубль кирер. Күрүне болган кооперация садыглары бюджетке киириделерин бо чылын күүсеткен. Моон-биле кады Респотребсоюз болган хереглекчилер ниитилелдери садыглаашкынны четпес организастан турарындан кодээ черлерге бараан саарылгазы чоннуң акша орулгазындан хожудан турар.

Бүдүрүлгелериниң болган ажыл-агый организацияларының орулгаларындан киириделерни 6210 муң рубльге планнаан. Орулгаларның 60 ажыг хуузу бүдүрүлгелериниң эргезинге артар. Моон-биле кады бүдүрүлгелериниң саң-хөө болган ажыл-агый чорудулгазында чамдык экижишкинвер бар-даа болза, бүдүрүгениң ажыктын, ажылдың шынарын кудуладын турар шинтирлеттинмээн организаас-техниктиг айтырыглар хөй.

1978 чылдың планында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 11 хуу бедиткеш, улетпүр продукциязының немелде өзүлдезиниң эң хөй кезээн оон күселе-биле алыры көрдүнген. Ынчаарга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң ниити өзүлдези ажыл төлевириниң өзүлдезинден 1,4 хуу озалдан турарын демдеглээр херек.

Бүдүрүлгени хөгжүдериниң болган бюджет орулгаларын өстүрериниң чугула үүлү бүдүрүлге фондуларын шын ажыглаары болур. Мындыг турбуже, республиканың улетпүрүүнүң кол фондулары өзүн турда-ла, оларның эгидилгеан эрткен чылдыңдан кудулаан. Фонд эгидилгезин эрткен чылга бодаарга чүрт улетпүр эргелели, типография, ыяш болбаазырадыр фабрика, Шуурмактың ыяш белеткээр чери кудулаткан.

Продукцияның шынарын бедидеринче чамдык бүдүрүлгелер улуг кичээнгей салын турар апарган. Ынчалза-даа чүрт улетпүр, чиик улетпүр эргелелери, эт комбинады болган оскелер-даа бо талазы-биле хемчеглерни оожум боттандырын турар, а чамдык районнарның амыдырал хандырылга комбинаттарының продукциязының шынары дыка куду.

Бистиң республиканың байдалында эргилде хөреңгизиниң эргиличелин чаңгыс хүнге-ле дүргедедир болза, бир миллион хире рубль хосталыр. Ол хиреде-ле республикада эргилде хөреңгизи ажыглап турары эрткен чылдан дорайтаан. Октябрь 1-ге чедир 22 бүдүрүгениң эргилде хөреңгизи 6 миллион рубльге четпес турган. 12 бүдүрүлге эргилде хөреңгизиниң вормадан артык курлавырларга чардыктырган. Бо талазы-биле азымчем улетпүрүүнүң, чүрт улетпүрүүнүң эргелелдери, «Тыва тудуг материалдары» каттыжышкын, ном үндүрер чер, полиграфия болган ном садының эргелелдеринде улуг четпестер бар.

Келир чылдың планында болган бюджединде улетпүр продукциязының бот-үнезин ортумаа-биле 0,6 хуу чигедиран көрүн турар. Бо чылгы байдалды алырга, 11 айларда улетпүр 1 рубльдиң бараанныг продукциязынга чарыгдалды планга удур 11 көшеекке улгаттырган, а херек кырында миниң бот-үне планнаанындан 5,8 млн. рубль ажып турар. Бот-үнениң аартаашкынын, ылакгын эт комбинады, «Улетпүр тудуг материалдары» каттыжышкыны, тараа продуктулар эргелели болдурган.

Республиканың хөгжүдезинге онза чугула боон турар автотранспорт эргелели 11 айларның чүк сайгарылгазының планын күүсетпээн. А ол эргелелдиң бүдүрүлгелериндe ажыглаттынмайн турар аргалар болган курлавырлар хөй. Эргелел чүк сайгарылгазын күүсетпээнинден 1400 муң рубльдиң ниити орулгазын, 180 муң рубльдиң арыг орулгазын чедир албаан.

Бюджеттиң орулгазын күүседиринге экономиктиг болган социал хөгжүлдени акшаландырарынга бюджетке төлевирни ой-шаанда киирери улуг ужур-дузалыг. Хой-хой ажыл-агый органнары, ылангыя автоорук эргелелиниң № 2 орук-тудуг эргелели, Тыва автоэргелелдиң чамдык бүдүрүлгелери бюджетке шилчилгелерни үргүлчү саададып келген.

Күрстрах шугуму-биле төлевирлериниң 1978 чылда бюджетке киривилдезин 7 млн. рубльге хой кылдыр тодаткан. Страхованиие төлевирлери бо чылын бүгү көргүзүүлер-биле күүсеттинер. Бо талазы-биле Бин-Хем, Каа-Хем, Тожу районнарда байдал эки-даа болза, Овур, Барыын-Хемчик, Бай-Тайга районнарда дыка четпес.

Тыва АССР-ниң 1978 чылда Күрүне бюджединиң чарыгдалдары 92684 муң рубльге азы бо чылдыңдан 13,5 хуу хой кылдыр төлевилеттинген. Чарыгдалдарның мынчаар оскөн Тываның бүдүрүкчү күштерки улам ыңай комплекстиг хөгжүдер талазы-биле СЭКП ТК-ның болган чазактың доктаалын боттандырары-биле холбашкан.

Улус ажыл-агыйын болган социал-культура хемчеглерин акшаландырарынга 8722? муң рубль азы бүгү чарыгдалдарының 94 хуузу көргүнген. Министрлер Чөвүлелиңге чагырткан ажыл-агый адырларының хереглелдеринге 33507 муң рубль азы бо чылдыңдан 22 хуу хой түң көргүнген. Бүдүрүгени калбартыры-биле бүдүрүгелериниң болган ажыл-агыйларның боттарының хөреңгизиңден оон кырынга 9433 муң рубльди киирер. Туе чер чагыргазында бүдүрүгелерни, амыдырал хандырылга бүдүрүгелерни хөгжүдеринге, чүрттелга-коммунал ажыл-агыйның, орук тудуушкунуң хереглелдеринге хөй түңнүг болган бо чылдыңдан хөй хемчээлдиг акша-хөреңгилерни чарыгдаар. Моон-биле кады бо чылын тускайлаан хөреңгилерни чүрттелга-коммунал ажыл-агыйлары, амыдырал хандырылга бүдүрүгелери, Тес-Хем, Чоон-Хемчик районнар четпес ажыглаанын илеткедчи демдеглээн.

Республиканың кодээ ажыл-агыйын 1978 чылда бюджеттен акшаландырарынга 1756 муң рубльди төлевилээн. Оон аңгыда совхозтарның материал-техниктиг базазын хөгжүдеринге РСФСР-ниң бюджединден совхозтарның хөреңгизиниң болган башк чаалызының күселиңден 80 млн. рубльди киирер. Бо дээрге эң баштайгы ап турар хөй түң-дүр.

Моон-биле чергелештир кодээ ажыл-агый органнарының бар арга, курлавырларны, саң-хөө курлавырларын чедир ажыглаваён турарын министр демдеглээн. Бо чылын кодээ ажыл-агыйның ниити продукциязының 30-не хуузу алдынган. Ам болур түңнел-биле совхозтар пландан ажыр 3600 муң рубль карылгалыг боон турар. Мал ажылында языбүрү четпестерден 10 млн. ажыг орулга оскундурган. Чыл дургузында дудагдал-сэмчыгдалдың түңү 2059 муң рубль болган, төледин алыр мал өрези 32 хууга оскеи.

Кодээ ажыл-агыйда четпестерни чайладыры-биле кодээ ажыл-агый органнары, чер-чер Советтери СЭКП обкомунуң VI пленумунуң шинтирлерни удуртулга болдулары эргежок чугула дээрзин илеткелчи демдеглээн.

Социал-культура хемчеглерин боттандырарынга 1978 чылда 53722 муң рубль планнаттынган. Ол бо чылдаазындан 10 хуу хой болуп турар. Улус чырыдышкынының хереглелинге 33009 муң рубль, уруглар садиктеринге болган яслилеринге чарыгдалга 3769 муң рубль, кадык камгалалының хереглелинге 19386 муң рубль, социал хандырылгаш акшаландырарынга 1133 муң рубль көргүнген. Оон аңгыда эвилел болган республика бюджединден пенсиялар болган пособиелер төлээринге 28 миллион рубль көргүнүп турар.

Социал-культура хемчеглерине Күрүне бюджединден тускайлаан акша-хөреңгилер эң ажыктыг болган айытган сорулгаларына шыңгыы дүүштүр ажыглаттынган турары чугула. Чырыдышкын, кадык камгалал болган социал хандырылга албан черлери үндезин чокка кампалга кылыр, шын эвес чарыгдалдар үндүрер, акшаны ажыл-агыйны эвес ажыглаар чоруктарны болдуруп турганын соксадыр ужурлуг.

Партиниң болган чазактың айтыышкынларына дүүштүр эргелел аппарадын сайзырангайжыдар, ацаа чарыгдалдарны кызырар талазы-биле элээн ажылдарны Министрлер Чөвүлели, министерстволар болган ведомстволар чорудун турар. Онгу беш чылдың ийи чылдарында эргелел аппарадынга чарыгдалдарны кызырганындан 1587 муң рубль кампалга алдынган. Ол ам-даа үргүлчүлээр.

Күрүне эргелелиниң органнарының чарыгдалынга бюджеттен 2924 муң рубльди азы бо чылдыңдан 302 муң рубль хөйнү төлевилеп турар. Мында ковудээшкин эргелел аппараттарында эң эвээш шалыңныгларның ажыл төлевирин өстүрери-биле холбаалыг. Тускайлаттынган хөреңги эң ажыктыг кылдыр чарыгдаттынган турарын чедип алыр херек. Чамдык министерстволар, ведомстволар, Советтерниң күүскомнары берген хөреңгилерни ажыр чарыгдап турган.

1978 чылда районнарның болган Кызыл хоорайның бюджеттери 1977 чыл-биле деңнээрге, 4970 муң рубльге азы 10 хууга оскенин илеткелчи демдеглээн, районнарга хуваалдазын тодаргай түңнерге көргүскен.

Күрүне бюджединиң орулгаларын долдур болган ажыр күүседир, чарыгдалдарын чөп ажыглаар талазы-биле хемчеглерни-министерстволар, ведомстволар, бүдүрүлгелер, организациялар болган чер-чер Советтери алыр ужурлуг дээрзин министр онзалап демдеглээн.

Тыва АССР-ниң 1976 чылда Күрүне бюджединиң күүселдезин орулгалар талазы-биле 96025 муң рубльге, чарыгдалдар талазы-биле 91748 муң рубльге,орулгалар чарыгдалдардан 4277 муң рубль ажып турар кылдыр күүсеткенин сессияга бадыладыры-биле киирни турарын министр чугаалаан.

Дараазында План-бюджет болган өске-даа доктаамал комиссияларның мурнундан План-бюджет комиссиязының даргазы депутат М. К. ШЫЫРАП эдериниң илеткел кылган.

Тываның ажылчы чоннары СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунуң, ССРЭ-ниң болган РСФСР-ниң Дээди Советериниң сессияларының шинтирлерни бүрүн түүлдүгүнүмүшаан, чүрттүн чаа Үндезин Хоолдузун амыдыралга боттандырарынга идепкейлиг киржин турар деп, ол демдеглээн.

Республиканың улетпүрүнүң болган кодээ ажыл-агыйының бо чылда чедиишкинерин чугаалавышаан. 1978 чылда Тываның экономиктиг болган социал хөгжүлдезиниң Күрүне планы болган Күрүне бюджеди бүдүрүгениң ажыктын, продукциның шынарын улам бедидерин көрүп турар. Оон-биле кады республикада чыл бүрүде планнаг даалгаларын күүсетпейн турар бүдүрүгелериниң, совхозтарының барынче депутаттарның кичээнгейин илеткелчи угландырган.

Дээди Советтиң План-бюджет комиссиязы болган өске-даа доктаамал комиссиялары 1978 чылда республиканың экономиктиг болган социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын болган Күрүне бюджедин, эдилгелерни болган чазалгаларны барымдаалавышаан, бадылаарын база 1976 чылда Күрүне бюджединиң күүселдезинин дугайында отчётту бадылаарын Дээди Советке саналдан турарын ол дыңнаткан.

* * *

Депутаттар илеткелдерни чугаалажып киришкен. Улуг Октябрьның 60 чылының, ССРЭ-ниң чаа Конституциязын хүлээн алганының, СЭКП ТК-ның декабрь (1977 г.) Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң чугаазының, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң сессиязының материалдарының хайыыктырганы күш-ажылчы күүлүг улуг көдүрүүшкүнүнүң дугайын санал бергеннер улуг көдүрүүшкүн-биле чугаалааннар.

Илеткелдер талазы-биле баштай Кызыл хоорхүүскомунуң даргазы депутат **Ш. Д. Куулар** санаа берген.

— Улуг Октябрьның 60 чыл оюнга алдаржыткан чарышка кызылчылар ажыл-агый болган культура тургузуушкунунга чамдык чедиишкиннерлиг болган—деп, ол дыңнаткан.

Үлетпүр, коммунал ажыл-агый, амыдырал хандырылга, садыг, ниитиниң чемпешлге коллективтери чыл планын күүседир талазы-биле эки ажылдаан. Хоорайда 50 бригада, 300 мурнакчы ишчилер беш чылдың ийи чылдарының планын күүседипкен. Тудугжулар элээн каш объектилерни ажыглалга киирген, хоорайжылар аңаа эң-не идепкейлиг киришкен.

Ынчалза-даа курлавырларны эки ажыглаваён турарындан «Тудуг кезектери» комбинат, «Сельхозтехника» каттыжышкынны, пиво заводу, эт комбинады ышкаш планын күүсетпес коллективтер саны ызырылбайн турары дүвүреңгиг. Бо дугайын оратор бот-шүгүмүүлелчи ёзу-биле чугаалааш, ынчалза-даа чамдык министерстволар, ведомстволар боттарының эргезинде коллективтериниң план күүсетпес чоруу-биле эптежип келгениниң фактыларын шыңгыы шүгүмүүлээн. Капитал тудуг талазы-биле улуг четпестерни депутат анализтээш, ылаңгыя чүрттелга тудугларының айтырыгларынче кичээнгейни угландырган.

Тес-Хем районуң «О. Шыпаа» совхозунуң хөй жузу депутат **А. Т. Комбу** саналынга совхозтуң ажыл-ишчилери малды хур-чаагай кыш ажырар дээш чарышпышаан, "бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алганын чугаалаан. 1700 тонна сигении, 700 тонна хыыргыышты кыштагларда чедиргеп. Кодан бүрүзүнде кажааларны, бажыңнарны септеп, чылыглаан. Суг-биле хандырылганы организастаан.

Беш чылдың үшкү чылында боду бедиткен социалистиг хүлээлгени ап, төрүүр чүс хойдан-на 100 хураганны камгалап алырын хүлээнгенин, малдың күш-шыдалы эки, чем-сууру четчир, кажаа-хөраазы таарымчалыг дээрзин депутат дыңнаткан. Соңгукчуларның чагыгларынга хамаарыштыр чамдык дилеглерни сессияга оң киргеп.

СЭКП Эрзин райкомунуң бирги секретары депутат **А. Ч. Монгуш** Улуг Октябрьның юбилейнинин, чаа Конституциязы хүлээп алганының чылында эрзинчилерниң чедиишкинин сессияның индириниден чугаалаап. Онгу беш чылдың ийи чылдарында күрүнеге дүк садарыцың планын 102 хуу, суттүүн 110 хуу, тараа бүдүрерин 106 хуу күүсеткен. Бир гадан-на тараа дүжүү алырының планы күүсеттинген. Тарылга шөлүн калбартын, чер ажылының дилиндектээр системазын, черниң ширинн аңдарбайн болбаазырадыр арганы пептеткен.

Районуң тудугжулары, коммунал, амыдырал хандырылга, садыг черлери планныг онаалдаларын чедиишкиниг күүседип турар.

Ынчалза-даа районуң кодээ ажыл-агыйында чедир шинтирлеттинмээн айтырыгларны ол анализтээн. Организас чок чоруктун үрүжүндан бо чылын дыка хөй баш мал хораан. төрүүр чүс башка онааштыр чаш төл эвээш алдынган. Мындыг четпестер беш чылдың ийи чылдарында мал ажылын хөгжүдериниң планнарын күүседиринге багай салдарны чедирген. Ынчангаш районуң партия, совет, ажыл-агый органнары малдың баш санын өстүрер, оон чидириглерин эвээжедир талазы-биле хемчеглерни ап турар.

— Автомобиль транспорту республиканың экономиказының бир кол адыры болбушаан, оон-биле холбаалыг бүдүрүлгелериниң хөгжүлдезинге салдар чедирип, чоннуң культура болган амыдырал хандырылгазын эвижидип турар— деп. Тываның автотранспорт эргелелиниң начальниги депутат **В. А. Парунин** саналынга демдеглээн.

Беш чылдың ийи чылдарында чүк соортүлгезиниң хемчээлиниң өзүлдезинин темизи 23 хуу, пассажир аргыжылгазын 12 хуу, ачыдуза чедирилгезиниң хемчээли 13,5 хуу өскен. Беш чылдың контроль даалгаларынга ол дүгжүп турар. Чүк сайгарылгазының бир кол коргүзүү беш чыл планында көрдүнгенинге четпейн турар.

1977 чылдың чүк болган пассажир соортүлгезиниң, таксомоторларның төлевирлиг километрлериниң хемчээлиниң, чоонга ачы-дуза чедиреринің талазы-биле күрүне планы күүсеттинер. Эрткен чылга деңнээрге чүк соортүлгези болган саарылгазы, пассажирлер аргыштырылгазы немей өзер. Элээн хөй мурнакчы чолаачылар бригадалары, септекчилер, кондукторлар беш чылдың ийи чылдарының планын күүсеткенин рапортаан. 386 чолаачы, 190 септелге ажылчыннары, чүк машиназының чолаачыларының 27 бригадазы Октябрь юбилейинге чедир ийи чылдарның планын күүсеткилээн.

Депутат оон ыңай 1978 чылда Тываның транспортчуларының мурнунда сорулгаларга доктаагаан.

Каа-Хем районуң «Совет Тыва» совхозунуң механизатору депутат **Ө. Ч. Өшкүүт** бодунуң саналынга мал семиртир совхозтуң чамдык чедиишкиннерин демдеглээн.

Оратор ажыл-агыйда четпестерже депутаттарның кичээнгейин угландырган. Ылаңгыя чер ажылының агротехниказын ам-даа багай ажыглап турар, кодээ ажыл-агый техниказының ажыглалы куду деңнелде.

Ажыл-агыйның бир кол адыры—капитал тудугда улуг четпестер бар. Он бир айларда чаңгыс-даа чүрттелга бажының ажыглалга кирбээн. Столоваяның, уруглар садының тудуун Сарыг-Септин № 958 КМК-зы үскен. Совхозка «Скотопром» трестиң дуза чедирип турарында чамдык четпестерни депутат шүгүмчүлээн. Ылаңгыя чамдык хөжжулары кышкы үеде ажыл-биле хандырбайн турарындан олар элээн үеде ажыл чок артып, азы өске суурларже көжер ужурга таваржып турар.

Ол ышкаш совхоз төвүнде клубтуң байдалы таарымча чогундан чоннуң өзүп турар негелдезин хандырбайн келген. Ынчангаш «Совет Тыва» совхозтуң төвүнге чаа Культура бажыңын тударын 1978 чылдың планынга киирер талазы-биле соңгукчуларның дилээн ол дыңнаткан.

Оон ыңай күскү-часкы сезонларда Кызыл биле совхоз аразына аргыжылгага берге байдалдар тургустуна бергилээр. Ынчангаш бо талазы-биле бодунуң тодаргай саналдарын депутат сессияга база чугаалаан.

Тыва АССР-ниң чүрттелга-коммунал ажыл-агый министри **В. М. Еремеев** сессияга саналынга республиканың чүрттелга-коммунал ажыл-агый бүдүрүлгелери юбилейлиг чылда канчаар ажылдаанын дыңнаткан.

Бо чылдың эрткен он бир айларында министерстволуң ажыл-ишчилери орулга киирип алырының планын 31 муң рубльге ажыр күүсеткен. Үлетпүр продукциязын болган чылыг энергиязын сайгарарының ачы-дуза чедиреринин хемчээлин болган өскедаа коргүзүглериниң опаалдаларын ажыр боттандырган. Онгу беш чылдың баштайгы ийи чылының планныг онаалдаларын болган социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүсеткен коллективтер бар. Оларга «Водоканал» эргелели, тудуг кезектер болган конструкциялар заводу, тускай автотранспорт бүдүрүлгези болган өскелер-даа хамааржыр.

Чедиишкиниг ажылдар-биле чергелештир республиканың Чүрттелга-коммунал ажыл-агый министерстволуңуң бүдүрүлгелериниң ажылында четпестерни, ажыглаттынмайн турар курлавырларны Еремеев чугаалаан. Чүрттакчы чонга коммунал амыдыралының ачы-дузазын чедиреринин шынарын экижидер болган ону көвүдедир сорулгаларны боттандырар дээш чүүү кылын турарын оратор ыңнаткан.

1978 чылда болган ниитизиниг-биле онгу беш чылда министерстволуң, оон күш-ажылчы коллективтериниң мурнунда улуг болган харысалгалыг сорулгалар салдынганын министр чугаалаан. Онгу беш чылдың төнчүүнүге чедир аңдаа 3324 муң рубльди шыңгээлип алыр. Ону төнтүг, ажыктыг кылдыр ажыглаар, кылыр тудуг объектилерни чогуур хуусазында ажыглалга киирериниг кичээнгейни салыр ужурлуг бис. Бо айтырыгже улус депутаттарының Кызыл хоорай Соведининиң күүскому чогуур кичээнгейни салаа чогуур. Чүге дээрге дыка чугула объектилерни наймысылалда тудуп турар болгай.

Көдээнің чүрттакчы чонунуң коммунал хандырылгазын эвижидер дээш министерство кандыг ажылдарны чорудуп турарын база моон сөңгаа чүүү кылырын оратор чугаалаан.

— Таңды районуң ажылчы чону, бүгү совет улус-биле бир домей, юбилейлиг чылды күш-ажылчы ыедиишкиннерлиг доозуп турарлар. Балгазының, Таңдының ыяш ажылагый черлери, «Тыва кобальт» комбинаттың гидрометаллургия пеги. Кодээ ажыл-агый дуржулга станциязының мал чеми белеткээр бригадазы, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң Алаакта № 1, «Революцияның чалбыыжында» Краснояркова сүт-бараан ферма - лары, «Коммунизмниң хереле» - совхозтуң № 1 хойжу бригадазы онгу беш чылдың баштайгы ийиги чылының планын хуусаа бетинде күүсеткен — деп, улус депутаттарының Таңды район Соведининиң күүскомунуң даргазы **Т. С. Тюлюш** саналының эгезинде демдеглээн.

Районуң хойжулары күрүнеге дүк садарының социалистиг хүлээлгезин күүсеткен. Эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге сүт бүдүрүлгези 496 тоннага болган күрүнеге садары 6,3 хуу ковүдээн.

Районуң бүдүрүлгелери продукция бүдүреринин болган сайгарарының ийи чыл планын декабрьда күүсеткен. Үлетпүр бүдүрүлгезиниң ниити хемчээли эрткен чылдың ол-ла үези-биле деңнээрге 2,3 хуу азы 112 муң рубльге ковүдээн.

Онгу беш чылдың баштайгы ийи чылында районуң тудуг, садыг организациялары болган өске-даа коллективтер кайы хире ажылдаанын эш Тюлюш депутаттарга дыңнаткан.

Таңдының ажылчы чонунуң чедип алган күш-ажылчы чедиишкиннеринде Советтериниң, оларның депутаттарының бичe эвес үлүү кирген. Соолгу чылдарда Хову-Аксы суур, Дүрген, Кочетово кодээ Советтери организас-массалыг ажылын коскузу-биле эжижиткен.

Район Соведининиң күүскомунуң, оон килдистериниң болган суур, кодээ Советтериниң күүскомнарының ажылында четпестер барын оратор демдеглээн. Ылаңгыя улус ажыл-агыйын кошкак удуртуп келген. Оон түңнелинде капитал тудугнуң, кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң айтырыглары четпес шинтирлеттинин турар.

Тыва АССР-ниң чонунуң амыдырал хандырылга министри депутат **С. К. Буяндыга** сөс берген.

Республиканың чонунуң амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң ишчилери юбилейлиг чылдың болган онгу беш чылдың баштайгы ийиги чылының планныг онаалдаларын база социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарышка идепкейлиг киришкенин депутат саналының эгезинде демдеглээн. Социалистиг чарыштың ачызында 86 кижи боттарының хууда ийи чыл планын күүсеткен.

Кылдыныган ажылдар-биле чергелештир амыдырал хандырылга айтырыгларында четпестерге Буянды доктааган. Бүдүрүлгелериниң материал-техниктиг базазы багай. Телеательниң турар бажыңы бичe, чогуур дериг-херекселлерни тургузарынга таарымча чок.

Көдээниң чүрттакчы чонунга ачы-дуза чедирин турары амдаа четпес. Амгы үеде 43 совхозтарда чагыглар хүлээп алыр чер бар. Оон саның ковудедир чүүл министерстводан хамаарышпас. Олче хамыктың мурнунда чер-черде көдээ Советтер, совхозтар дирекциялары кичээнгей салыр ужурлуг. Малчынларга биргиээлчегде амыдырал хандырылгазының ачы-дузазын чедирер турган, чамдык амыдырал хандырылга комбинаттары ону күүсетпейн турар.

Бистиң республикада ийи болган өске-даа малдарның кежи болган быышкаа хөй. Ылаңгыя ийи быышкаандан идиктерни кылып болур арга Амыдырал хандырылга министерствозунуң бүдүрүлгелеринде барын эш Буянды чугаалаан.

СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң чолаачызы депутат **Д. Д. Сат** бодунуң саналынга Чоон-Хемчик районунуң, бодунуң ажыл-агыйының ишчилери юбилейлиг чылды кандыг күш-ажылчы чедиишкиннерлиг доозуп турарын чылганнарга таныштырып, бүдүрүгениң мурнакчыларының көргүзүглерин адаан.

Мал болган чер ажылында улуг четпестер барын депутат чугаалаан. Ылаңгыя суггаттыг черлерни ажыглаарын эжижидеринче кичээнгейни утландырган.

Октябрьның 60 чылына алдар болдурган социалистиг чарышты калбартын турган, «Тыва кодээ тудуг» трестиң коллективи чамдык эки түңнелдерни чедип алган деп, ук трестиң начальниги **Г. М. Шубник** саналынга чугаалаан. Эрткен чылга деңнээрге доозулбаан тудутлар 295 муң рубльге кызырылган. Трест эрткен чылын элээн хөй тудугларны кодээ черлерге ажыглалга киргеп. Амыы үеде эзт-соокте далган заводун, Сарыг-Септe харылзаа белдирин, Бай-Хаакта поликлиниканы ажыглалга киирери-биле белеткеп турар.

Көдээде тудуг организацияларының энергия, механизм чеченгелиишкини, тудуг базазары эжижээн. Бо чылын 2258 муң рубльдиң капитал салыышкыны шиңгээттинер, 2000 муң хире рубльдиң кол фондузу, 2000 дөрбелчин метр чүрттелга шөлү ажыглалга киирер.

Трестиң ажылында четпестер база хөй. Он бир айларда керээлиг ажылдарның хемчээли 87 хуу, бодунуң күүү-биле —85 хуу күүсеттинген. Адырлар шупту керээлиг ажылдар планын күүсеткилээн, бодунуң күүү-биле кылыр ажылдарны чүүл чаңгыс КМК күүсеткен. Тресте ажылчын күүү чедишпес турда-ла, 11 айларда 6071 кижи-хүн прогул болган, ажылдакчыларның үнер, кирери хөй.

Бригада керээзи-биле ажылдаарының методу оожум шиңгээттинин турар. Тудуг-монтаж ажылдарының шынарының кудузундан катап кылыышкынларга 24 муң рубль шалыңны чарыгдаан. Керээ ёзугаар ажылдаар организациялар болган кол чагыкчы — Көдээ ажыл-агый министерствозу язы-бүрү чылдагааннар-биле ажыл-херекти четпес организастап турары-биле трестиң ажылынга саат ужураштырын турар.

Трестиң үлетпүр бүдүрүлгелери 11 айлар планын 102 хуу күүсетсе-даа, элээн хөй бүдүрүлгелер четпес ажылдаанын демдеглээш, эргеленчи 1978 чылдың планын күүседир, трестиң ажылын эжижидер дээш ам-даа хөй үүлүг кылыр дээрзин чугаалаан.

* * *

Сессия дараазында 1978 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болган социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында Хоойлуну база Тыва АССР-ниң 1976 чылда Күрүне бюджединиң күүселдезинин дугайында доктаалды бир үн-биле хүлээп алган.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң алдыгы болган чедиги сессияларының аразында Дээди Советтиң Президиумунуң хүлээп алган Чарлыктарын бадылаар дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Секретары депутат **С. Х. Красныйның** илеткелин дыңнааш, сессия өске ажылче шилчээни-биле холбаштыр Д. Б. Ондарны Тыва АССР-ниң чырыдышкын министрин хүлээлгезинден хосталр дугайында база Тыва АССР-ниң чырыдышкын министринге **И. С. Коңгарны** томуйлаар дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаан.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң дөртку чыыжының чедиги сессиязы оон-биле бодунуң ажылын дооскан.

Тыва АССР-ниң чүрттелга-коммунал ажыл-агыйының алдарлыг ажылдакчызы деп хүндүлүг атты тургузар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң **доктаадыры болза:**

1. Тыва АССР-ниң чүрттелга-коммунал ажыл-агыйының алдарлыг ажылдакчызы деп хүндүлүг атты тургузар.

2. Тыва АССР-ниң чүрттелга-коммунал ажыл-агыйының алдарлыг ажылдакчызы деп аттын дугайында Дүрүмүү бадылаар (капсырган).

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Секретары С. КРАСНЫЙ.

Кызыл хоорай, 1977 чылдың декабрь 26.

Тыва АССР-ниң чүрттелга-коммунал ажыл-агыйының алдарлыг ажылдакчызы деп хүндүлүг аттың дугайында

Д Ү Р Ү М

1. Чүрттелга-коммунал ажыл-агый черлеринге 10 чылдан эвээш эвес үе иштинде ажылдаан болган планда айытты-ган бүдүрүлге даалгаларын, социалистиг хүлээлгелерни күүседиринге, чаа техниканы база ажылдың мурнакчы аргаларын ажыглаарынга, адырның материал-техниктиг базазын сайзырадын, улам хөгжүдеринге, чүрттелга фондузун болган коммунал ажыл-агый тудугларын камгалап, оларны ажыглаарын эжижидеринге, бүдүрүгенин экономиктиг ажык-дузазын, чүрттелганың болган коммуналдыг ачы-дуза чедиреринин шынарын, чоннуң амыдырал хандырылгазының культуразын бедидеринге, мергежилиг кадрларны белеткээринин хөреңге онза шылгараан Тыва АССР-ниң Чүрттелга-коммунал министерствозунуң бүдүрүлгелериниң, албан болган организация черлериниң бедик мергежилдиг ажылдакчыларынга Тыва АССР-ниң чүрттелга-коммунал ажыл-агыйының алдарлыг ажылдакчызы деп хүндүлүг атты тыпсыр.

2. Тыва АССР-ниң чүрттелга-коммунал ажыл-агыйының алдарлыг ажылдакчызы деп хүндүлүг атты Тыва АССР-ниң Коммунал ажыл-агый министерствозунуң киирип келгенин ёзугаар тыпсыр. Оны киирерде аная профэвилелиниң чогуур обкомунуң түңнелин (доктаалын) кожар ужурлуг.

3. Ол ышкаш чүрттелга-коммунал ажыл-агыйының улус депутаттарының чер-чер Советтериниң чагырткан чүрттелга-коммунал ажыл-агыйының бүдүрүгге, албан черлериниң болган организацияларының баштаар черлери, партия болган профэвилел организациялары улус депутаттарының Кызыл хоорай Соведининиң болган районнар Советтериниң күүскомнарына бо хүндүлүг атты тыпсыр дугайында саналдан болур, а олар Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунче саналдан киирер.

Коммунал ажыл-агыйның улус депутаттарының чер-чер Советтериниң чагырткан турар бүдүрүлгелериниң болган организацияларының баштаар черлери, партия болган профэвилел организациялары бо хүндүлүг атты тыпсыр дугайында саналды республиканың Коммунал ажыл-агый министерствозунче киирер.

4. Тыва АССР-ниң чүрттелга-коммунал ажыл-агыйының алдарлыг ажылдакчызы деп хүндүлүг атты тывыскан кижилерге Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң бижиин тыпсыр.

5. Чүгле Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиуму хүндүлүг атты дүжүрер.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Секретары С. КРАСНЫЙ.

Тыва АССР-ниң алдарлыг геологу деп хүндүлүг атты тургузар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң **доктаадыры болза:**

1. Тыва АССР-ниң алдарлыг геологу деп хүндүлүг атты тургузар.

2. Тыва АССР-ниң алдарлыг геологу деп хүндүлүг аттың дугайында Дүрүмүү бадылаар (капсырган).

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Секретары С. КРАСНЫЙ.

Кызыл хоорай, 1977 чылдың декабрь 26.

Тыва АССР-ниң алдарлыг геологу деп хүндүлүг аттың дугайында

Д Ү Р Ү М

1. Геология организацияларынга болган эртем-шинчилел албан черлеринге 10 чылдан эвээш эвес ажылдаан болган геология база чер иштин шинчилээр талазы-биле бодунуң практиктиг ёзы эртем ажылы-биле онза шыгараан бедик мергежилдиг инженер-техниктиг, эртем ажылдакчыларынга, а ол ышкаш геология кадрларын белеткеп, кижилидериниң хөреңге онза ачы-хавыяалыг кижилерге Тыва АССР-ниң алдарлыг геологу деп хүндүлүг атты тыпсыр.

2. Тываның геология-шинчилел экспедициязының болган Тыва АССР-ниң девискээринде турар өске-даа экспедицияларының баштаар черлериниң, партия болган профэвилел организацияларының киртеннин ёзугаар Тыва АССР-ниң алдар

БУЯННЫГ БОЛ, 1978 ЧЫЛ!

1977 ЧЫЛДЫ делегей канчаар чурттаа эрттиргеева? Ол чыл түүүн-биле онзаланып турарыл, оон аян-шинчизин кандыг болуушкуннар тодаргайлап турарыл? Ол айтырыларга харыы бээрин шагаанын болгаш чаа чылдың түс-түс байыр чедиришкиннериинде, чугаалаан түүлдерде, интервьюларда, тайылбырларда, анкеталарда оралдажып турар. 12 ай дургузунда эндерик хөй болуушкуннар болгулаан, ынчангаш оларның иштинден кол-колун безин онзалап ылгаары чиик эвес. А ам, 1977 чылдың түүнелдерин үндүрүп турар үеде, кандыг болуп турарыл? Ат-сураглыг англи Рейтер агентиледдиң чаа чыл мурнунуң чаңчыл болган донучулалын ап көрөөлүңер. Эң чугула болуушкуннарның сапыига адаан түүлдер: Улуг Октябрьның 60 чыл оюн байырлааны. ССРЭ-ниң чаа Конституциязын хүлээп алганы, орбитаның «Салют-6» совет эртем станциязын салып үндүргени...

Ийет, Совет социалистиг күрүнениң алдан чыл юбилейи болгаш оон чаа Конституциязы бүгү-ниити сонуургалды болдурган. Чылдың ол ийи кол, болуушкуну амгы үениң бүгү байдалын бодунга ылергейлээн. Ол ийи болуушкун амгы үениң тодарадыкчы түүлдерин, кол угланышкыннарын, келир үезин, тайбыңнын, деп-шилгениң болгаш социализмниң салым-хуузунуң чарылбазын тодаргаа көргүскен.

«Бөмбүрзекте эң-не улуг чурттуң чону бодунга чаа Конституцияны тургузуп ап турары — ол дээрге төөгүлүг болуушкун-дур. Ынчаарга бир эвес ол Конституция хамааты эргелериң кавызынга амга чедир кижилериң көргеп-билген түүлдериндеи ажын турар болза, ол дээрге бо талазы-биле түүле ССРЭ-ге эвес, харын бүгү кижи төрелгетен ниитилелиге бурунгаар улуг базымны кижиниң хосталгазы болгаш төлеви дээш туржун турар кижи бүрүзү оон көрүп турары ол-дур» деп, барыын-терман эртемден доктор Томас Нойман медеглээн.

Буржуаз парлалга безин совет Конституцияны болур-чогууру-биле үнелээр ужурга таварышкан. Хамаатыларның социал-экономиктиг болгаш политиктиг эргелерин база хосталгаларын, а ол ышкаш ол эргелерин боттандырарының боттуг магадылаларын ол документиде кажангызындан-даа база канадаазындан-даа артын калбаа-биле, тодаргайы-биле болгаш бүрүнү-биле айыткан дээрзиниң фактызын буржуаз парлалга чаап чажырып шыдаваан.

Бүгү улустарның бот тодараттынар эргезин Улуг Октябрь 60 чыл мурнунда чарлаан, ынчаарга ам түс хире аныяк күрүне империалистиг номээржилгеден адырлын алган. Делегейниң ийиги дайынында ССРЭ типлеп үнгеш, империализмниң күштеринге илергей когаралды таварыштырганының ачызы-биле ийи миллиард ажыг кижи колониализминиң бегин ап октаан.

КИЖИНИҢ КОЛ ЭРГЕЗИН — тайбың байдалдарга чурттаар эргезин хандырары дээш туржуп турарын Улуг Октябрьның чурту бодунуң баштайгы декрединге-ле илергейлээн.

Дарлал болгаш мөлчүтдел чокка хостуг чурттаар эрге, амыдыралын хандырар, социал деңнелөлүр, национал байлакты чөптүг хуваажыр, магадыларын күш-ажылды алыр эрге дээш ышкаш кижиниң шак ынды чарылбас эргелери моон соңгаар күзеп эвес, а херек кырында боттуг түүл апаар дээрзин тиилээн социализм түс чылдың эгезинде-ле чарлаан. Буржуаз статистиканың медээлериндеи алырга, ол кижиниң-не бирээзи ядыы-түрөңги болуп, 17 миллион ажыл чок кижилер күш-ажыл биржазының эжиктерин эледи базын турар капиталистиг делегейниң баштыңнары кижиниң эргелериниң дугайында өзулуг сагыш салыр дээр болза, өске улустарга гуманизм дугайында лекция номчуурунуң бетинде, боттарын шүгдүнүп коор ужурлуг.

КИЖИНИҢ ЭРГЕЛЕРИН долгандыр Ак бажыңның көдүрүп үндүргеи меге-хоозун шуугаазының сөөлүнде кээп оон эгелекчилериниң боттарынга согугну таварыштырган. Ол шуугаазын буржуаз ниитиледдиң чүдек-бужар оюлганын, шавар халдаашкынче дап берген кижилериниң тылдарының кошкаан соңгалаг илереткен. Антисоциалистиг кампанияның организакчылары ийи дакпыр согутта таваржы берген: олар чүгле даштыкыдан согуушкун алган эвес, харын хамааты эргелер дээш демиселчилериниң шимчээшкини дыка идепкейжий берген чуртунуң иштинге база согуушкунга таварышкан. Дайынны өскениң девискээринче шилчидерин кордан турган кижилер ам ону бодунуң хууда девискээринге чорудар ужурга таварышкан.

1977 чыл Совет Эвилелиниң тайбың шаан халдаашкынынга бир чугула үе болган. «Вашингтон пост» солун мынчаар бижээн: «Орустар шынап-ла шаан халдан турар. Ынчалзажок бистиң бодувустуң чуртувуста шериг аналитиктерниң силерге хөөредип мегелеп турары ышкаш, ядролуг частыр октар-биле азы танкылар-биле шаан халдан турар эвес. Чок, ындыг эвес. Техниктиг деп-шилге, экономиктиг хогжүүде болгаш социал айтырыларны шиитпирлээри дээн ышкаш ындыг угланышкынларга хажык чок бурунгаарлаашкынны Совет Эвилели чедип ап турар. Ол чедиишкинпер — оларның күү-шыдалы ол-дур».

КИЖИ ТӨРЕЛГЕТЕНГЕ айыл чок чоруктуң болгаш ынаныштыг тайбыңның магадылалы, тургузуушкунуң болгаш чечектелиишкиниң магадылалы херек. Бодунуң 60 чыл оюнуң чылында ССРЭ-ниң идип үндүргени даштыкы политиктиг эгелекчи саналдар чогум-на ындыг магадылалдарны баш удур көрүп турар.

Ниити Европа Чөвүлел хуралының киржиктилерге шериг чавырлыышкынын бижыглаар сорулга-биле хөделиишкиннерниң платформазын хүлээп алырын: бот-бодунга удур ядролуг чепсекти бир дугаарында ажыглавас дугаанында керээни чарарын, Европада туруп турар шериг-политиктиг бөлүүглежиишкиннерни калбартнаын дугуржуп алырын Совет Эвилели октябрь 21-де саналдаан.

Ядролуг чепсекти бүдүрерин бүгү күрүнелериниң хары угда соксадырыының дугайын, а ол ышкаш ядролуг чепсектиң бүгү шенелделерин годаргай хуусаада хоругдаары-биле чергелештир, тайбың сорулгаларга ядролуг чазылдырыышынар кылырынга мораторий чарлаар дугайын дугуржуп алырын Совет Эвилели ноябрь 2-де саналдаан.

«Правданың» корреспондентизиниң айтырыгларынга Л. И. Брежневтиң харыыларын декабрь 24-те «Правдага» парлаан, нейтронныг бомбаны бүдүрериндеи кайы-кайызының ойталаарының дугайында Барыын чүктүң күрүнелеринге кыйгырыг ында бар болуп турар.

Ол саналдар болза, тайбың-ның үр хуусаалыг совет стратегиязының, чавырлыышкынның стратегиязының кезээ болуп турар. Ол стратегия чаа чылда-даа ядролуг дайынның кыжаныына удур демиселче тайбыңга ынакшылдыг бүгү улустарны болгаш чурттарны мобилизастаары база хаара тудары чигзиниг чок. Маңаа холбаштыр 1977 чылдың улуг болуушкуну болза, делегейниң дүшкүүрлүг чоруунуң чавырлыышкынын ханыладырының болгаш бижыглаарының дугайында Совет Эвилелиниң саналдааны Декларацияны КНОнуң Кол Ассамблеязының хүлээп алганы болур.

СОВЕТ-АМЕРИК харылзааларга чаңгыс черге таптаашкынны ажыр эрткени база-ла 1977 чылдың чогумчалыг түүнелинге кирер.

Деп-шилгелиг болуп турар чавырлыышкынның чедиишкиннерин демдеглебишаан, делегей ареназында чогумчалыг чаартылгаларга өөрүүшаан, серемчилеливисти чаңгыс минута хире-даа кошкатпас, тайбының дайзыннарының кара сагыштыг чоруун утпас ужурлуг бис.

Эрги чыл ажыл-херээн чаа чылга дужаап бээр. Ында доозулган болгаш доозулбаан-даа ажыл-херектер бар. Доозулбаан херектер хөй. 1978 чылда делегей политиказының мурнунга чавырлыышкынны бижыглаары, негелделиг айтырыларны шиитпирлээри, чоруудээлерин болгаш кризистерин аайлап таарыштырары дээш ажыл-чорудулганың делгем шолу ажыттынар. Бүгү делегейде улуг ынаныштар Л. И. Брежневтиң Бонниче чаа аянчоруу-биле, шаан халдаар стратегиг чепсеглеиишкиннерни кызыгаарлаар дугайында ийиги совет-америк дугуржулгаңы белеткээрин доозары-биле, чепсекти дүүгүрер талазы-биле КНО-нуң түскай сессиязы-биле холбажып турар.

Тайбыңны бижыглаарындан артык чугула сорулга 1978 чылда чок. Үк чыл боттарынга тайбыңны база чаагай чоруктуң бээр деп бүзүрээш, кижилер боттарының евлюм-чолун чаа чылга бүзүреп турарлар.

Вл. КУЗНЕЦОВ, (СЭТА).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

Л. И. Брежнев — тайбың болгаш социализм дээш шылгараңгай демиселчи

БЕРЛИН. (СЭТА). «Л. И. Брежнев. Допчу намдарлыг очерк» деп номнуң чырыкче үнгенинге турасказаткан түүлдү ГСЧП ТК-ның теоретиктиг органы «Айнхайт» журнал парлаан үндүргеп. Берлиниң политиктиг литература парлаг үндүрер чери «Диц-Ферлаг» ол номну үндүргеп.

Түүлде чугаалаан турары болза: «Ленинниң партиязының болгаш Совет күрүнениң бажында бодунуң хөй чылдарда үре-түүнелдиг ажыл-чорудулгазының ачызы-биле тайбың болгаш демократия дээш, ниитилел деп-шилгези болгаш социализм дээш эң-не шылгарангай демиселчи кылдыр бүгү делегейге билдингир апарган коммунистиң, политиктиг удуртукчуның амыдыралы-биле ол ном бисти таныштырып турар. Тайбыңче болгаш коммунизмче орукту бүгү кижи торелгетенге салып турар совет улустуң аажок улуг сорулгаларны шиитпирлээни-биле бүгү ажыл-чорудулгазы холбашкан кижиниң, ССРЭ-биле социалистиг өске чурттарның аразында ажы-дуңмалышкы эвилелди бижыглаарынга болгаш ханыладырынга кап-чаар-даа аажок улуг салыышкынны киргген кижиниң амыдыралчы оруун номда тодаргай бижип турар».

Делегей политиказының болгаш бүгү делегейге тайбың дээш совет улустуң демиселиниң талазы-биле Л. И. Брежневтиң идепкейлиг база хөй талалыг ажыл-чорудулгазының канчаар-даа аажок улуг ужур-дузазын журнал айыткай. «СЭКП ТК-ның Чиңгине өскерлиишкиннер — күш дөгээрениң империалистиг политиказының буурап дүшкени, янзы-бүрү ниитилел тургузуулуг күрүнелериниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының ленинчи принциптерин хүлээп көөрүнүң өзүп турары— делегейниң социалистиг системазының бижыгыышкыны-биле болгаш оон-биле холбаштыр, хамыктың мурнунда СЭКП-ниң база оон ТК-ның Чиңгине секретарының сорулгажа чуткүлдүг, боттуг болгаш могаршылаг чок ажыл-чорудулгазы-биле ыяк холбашкан» деп, «Айн-хайт» бижээн.

«Совет Эвилелиниң, СЭКП-ниң, оон Төп Комитединиң болгаш СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының хөй талалыг, чүвени херек кырында боттуубиле көөр болгаш ханы гуманизм-биле сиңиккен тайбың эгелекчи саналдары чыл бүрүзүнде-ле чер бөмбүрзээниң чурттакчыларының улам-на калбак бөлүктериниң деткимчезин ап турар» деп, журнал айыткан. СЭКП-ниң болгаш оон ТК-ның Чиңгине секретарының тайбың дээш бижыг туруштуг демисели делегейниң антиимпериалистиг шимчээшкинниң хүрээлеңнерин болгаш делегейниң коммунистиг шимчээшкинниң чаңгыс эвин бижыглаары-биле доктаамал холбашкан.

Л. И. Брежнев кезээде-ле ГДР-ниң, оон ажылчын аңгызының болгаш марксисчи-ленинчи партиязының шыны оңнуу болуп келген болгаш ындыг болуп артып-даа турар деп, түүлдүң түүнелинде чугаалап турар.

Соңгу Ирландияда шериг-полицейжи кара туразында чорук тергиидей берген. Ында күштүг бооп турар оиза хоойлунуң системазы хамааты эргелерни болгаш хосталгаларны базарынче угланган. Ол системадан кол-ла качыгдан турарлар католик шажыныг ирландылар болур. Оларны политиктиг болгаш социал эң аар-берге ылгай көрүүшкүнге таварыштырып келген.

Ольстериниң хүн бүрүде амыдыралының кол ылгалыр чүүлү — күчүлээшкин болу берген. Англи солдаттарының олүрүпкырар чоруунга азы өстеп-сүрүүшкүннериинге таварышканнарның дугайында медээлер оон үргүлчү кээп турар. 1969 чылдан бээр ол англи можуда олүрткеннериниң саны 1700 кижи ашкан. Соңгу Ирландияда хамааты хосталгаларны базарынче угланган бодунуң бууран дүшкен политиказындан Лондонуң эрге-чагыргазы кандыг-даа түүнелдерни үндүрүп албаан болгаш хөй качыгдаашкынныг Ольстериниң айтырыгларын шиитпирлээринге мурнукузу ышкаш шериг күжүн ажыглаарынга ол ынанып турар.

ЧУРУКТА: Бельфастың күдумчуларының бирээзинде хамаатыларның документилерин хынап турары.

ЧТК—СЭТА-ның фотозу.

ДЕМИСЕЛДИ КҮШТЕЛДИРЕРИ— КОЛ СОРУЛГА

ЛУСАКА. (СЭТА-ның түскай корр.). Мурнуу Африканың Африка Национал Конгрезиниң (АНК-ның) чиңгине секретары Альфред Нзо диптиң мурнуу чүүнүң дарлаткан массаларын, делегейниң деп-шилгелиг бүгү күштерни Форстериниң расисчи өзу-чурумуу-биле демиселге күжениишкиннерин каттыштырарынче кыйгырган.

Чуртта өстеп-сүрүүшкүн турза-даа, национал-хосталгалыг шимчээшкин өзүп болгаш калбарын турар деп, СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседа үезинде А. Нзо демдеглээн. Мурнуу Африка Республикада апартеидке удур демиселдиң авангардында ажылчын аңгы чоруп турар деп, ол онзалап чугаалаан.

Мурнуу Африка Республиканың бүгү чурттакчы чону Форстериниң расисчи өзу-чурумун тиилеп үнериинге долу шиитпирлиг. Мурнуу Африка Республика фашистиг диктатурадың өзу-чурумунче улам чоокшулаан тудум, улам-на хөй кижилер оларның код дайзыны — делегей империализминге деткиткен расизм болур дээрзин билип эгелей берген. Мурнуу Африка Республикада, Намибияда, Зимбабведе, Анголада болгаш Мозамбикте расисчи өзу-чурумнарның кылып турар ханнык кемхеректерин бөгүн ак кештиг чурттакчы чонуң төлөөлөгчилери, чүүн-даа мурнунда аныктар буруу шава берген деп, АНК-ның чиңгине секретары демдеглээн.

Союзтога болуушкуннарның соонда Мурнуу Африканың дарлатнап массаларын тайбың хостаарының дугайында чугаа туруп шыдавас апарган деп, А. Нзо чугаалаан. АНК-ның эң чоок соңгалгы-биле, боо-чепсектиг демиселди күштелдирери болур. Делегей талазы-биле Мурнуу Африка Республикага боо-чепсекти садарын хоругдаарын Преториядың өзу-чурумун өскомиктиг долу ойталаашкын-биле немээр ужурлуг деп, ол медеглээн.

Апартеидтиң өзу-чурумун чоок кылыр дээш шимчээшкинге делегейниң деп-шилгелиг болгаш демократтыг бүгү күштериниң талазындан, социализм чурттарындан көргүзүп турар улуг дузаламчызын А. Нзо бедин-биле үнелеп көрген. Ол болза расизм-биле демиселге бистиң чайгаар эвилелчилеривис болур деп, АНК-ның чиңгине секретары онзалап демдеглээн.

Б. БАНТИНГ.

М. Вильнерниң медеглели

РИМ. (СЭТА). Израильдиң Коммунистиг партиязының ТК-ның чиңгине секретары М. Вильнер Чоокку Чөөн чүк талазы-биле Женеваның тайбың конференциязын доп-дораан чыылдырарынче кыйгырган. Израиль радионуң корреспондентизиниң айтырыгларынга харыылап тура, ол конференция болза Чоокку Чөөн чүкте демиселди бүгү талалыг шиитпирлээрин чедип ап болур кара чаңгыс делегей шуулганы болур деп, ол онзалап демдеглээн. Ол конференцияга демиселде киржип турар бүгү талаларның, оон иштинде Палестинаны хостаарының организациязының киржириниң эргежок чугулазын ол онзалап айыткан.

Амгы үедеги египет-израиль харылзааларга хамаарыштыр чүве чугаалааш, ындыг янзылыг чаңгыс талалыг чугаалажыышкыннарга чөптүг, быжыг тайбыңны чедип ап шыдавас деп, израиль коммунистериниң удуртукчузу демдеглээн. Президент Садат-биле премьер-министр Бегинниң ужуражыышкыны тайбыңны чоокшуладып шыдаваан.

Израиль чазактың баштыңының идип үндүрген саналдары болза эжелеттиргеи девискээрлерде Израильдиң шериг-политиктиг тергиделин арабтарга албадаарының чаа оралдажыышкыны болган деп, М. Вильнер уламчылаан. Ол саналдар Палестинаның араб улузунуң дүрүм өзугаар эргелерин моон соңгаар-даа израиль башкарыкчы бөлүктериниң тооп нербезинче чүткүп турарын көргүскен. Израильдиң политиказын өскертээнде, ол навының бүгү улустарының болгаш күрүнелериниң чөптүг байдалга болгаш тайбынга чурттаар эргелерин хүлээп нербээнде Чоокку Чөөн чүк айтырыын шиитпирлеп шыдавас. Израильдиң улузунуң келир үезин Палестинаның арабтарының бажыңнарының өрттенген хүлдеринге тургузуп болбас.

Израиль дайынзырактарның халдаашкынынга удур, Чоокку Чөөн чүкке чөптүг болгаш быжыг тайбың дээш демиселге күжениишкиннерин каттыштырарынче тайбың болгаш демократияга ынак бүгү улустарны М. Вильнер кыйгырган.

«Шынның» почтазындан

СЕМИНАРЛАР

Кызылдың үлетпүр бүдүрүлге, тудуг, транспорт, албан организация, өөредилге черлериндe партия организацияларының секретарьларының семинарын СЭКП хооркому эрттирген.

Хоорайның партия организацияларында эрткен отчётсоңгулдалыг хуралдарының түүнелдериниң дугайында дыңнадыгны партия хооркомунуң оргкилдизиниң эргелекчизи В. А. Подругин кылган. Аас болгаш көскү агитацияның хоорайда байдалының база моон соңгаар ону эжикидер талазы-биле партия организацияларының сорулгаларының дугайында партия хооркомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы Ч. С. Ооржак чугаланнарга тапаштырган.

Райкомнуң хөрөөженнер ортузунга ажыл чорудар килдизиниң эргелекчизи И. Ш. Очур, ВЛКСМ райкомунуң ийиги секретары Н. А. Амардаа олар база дыңнадыглар кылган.

М. ХОЮГ-ООЛ.

ЭКИ БЕЛЕК

«Оок» совхозтуң төвү Аржаан суурда бо юбилейлиг чылда чаа Культура бажыңы ажыттынган. Ол 300 кижи олурар улуг залдыг, кино көргүзер, спорт маргылдаалары эрттирер, уран чүүл болгүмнери ажылдаар өрөөлдеринг. Ында ниити ырының, танцының, шиниң болгүмнери ажылдан эгелей берген. Амгы үеде Культура бажыңында Чаа чылды уткуурунуң белеткели чоруп турар.

В. МААЖЫК.

Бии-Хем район.

ҮНҮҮШКҮН

1977—1978 чылдарның кыжынында малчыннарны ниити байдалып көрүп, чедер-четпес түүлдер-биле оларны дарый хандырарының айтырыгларын шиитпирлээр, четпестерни ол-ла черинге чайладыр тускай болүктерни СЭКП-ниң Барыын-Хемчик райкому, улус депутаттарының район Совети районнуң бүгү ажыл-агыйларының малчыннарынче аъткарган.

Бөлүк бүрүзүнге пропагандистер, кижи, мал эмчилери, амыдырал хандырылга комбинадының ажылдакчылары, садыгжылар кирип чораан. Малчыннарга чугула хереглелдиг бараанын: идик-хепти, аъш-чемни чедирген. Оон аңгыда лекторлар иштика болгаш даштыкыда болуушкуннарны дугайында чаа, солун түүлдерни малчыннарга тапаштырган.

Районнуң бүгү совхозтарында малчыннарның байдалы-биле таныжып, ниитизи-биле 9 бөлүк үнген. СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң секретары О. Ч. Монгуштуң удурткан болүү «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая, ВЛКСМ райкомунуң бирге секретары Д. О. Сааяны—«Шекпээрниң» Бичe-Тей бригадаларынга чорааннар.

Х. МОНГУШ.

ЧОЛААЧЫНЫҢ ОЛЧАЗЫ

«Алдан-Маадыр» совхозтуң мурнакчы чолаачызы Монгун-оол Ооржак бо чылын эдлеглиг шөлөөзинде болүк эштериби-биле кады аннан чораан. Олаа «Хемчик» аңныр ажыл-агый черi-биле керээни чарып алган болгаш 3 киш, 400 динк кежин дужаар турган. Тайгадан олар олчалыг чедип келгеннер. Анчылар 1200 динкни, 3 кишти дужаараан. Кеттериниң шынары эки болуп, шуптузу бирги сортка хүлээп алдынган.

Монгун-оол Ооржак ажылышке черле кызымак, ажылы мактаалдыг, машиназынга камныг чолаачы. Хөй тонна-километрни машиназынга үрелиишкин чок эткен дээш «Алдан-Маадыр» совхозтуң дирекциязы мурнакчы чолаачыны Октябрьның юбилейин таварыштыр телевизор-биле шаннаан.

Б. ДОҢГАК.

„Бегиниң планы“ чүүү көргүскенил?

Декабрь 14-те Каирге эгелээн чаңгыс талалыг ужуражыышкынның баштайгы чадазы доозулган. Ол дугайын Садат биле Бегиниң Исмаилияга ужуражыышкынының соонда албан өзүзу-биле дыңнаткан. Ол чаданың түүнелдериниң дугайында кандыг-даа дыңнадыгны парлап үндүрбээн.

Парлалганың дыңнадын турары-биле алырга, Каирге болгаш Исмаилияга эң-не чажыт байдалга эткен ийи талалыг чугаалажыышкыннар Каир ужуражыышкынының шугуму-биле политиктиг болгаш шериг комитеттерин тургусканындан аңгыда, кандыг-даа түүнелдерге чедирбээн.

Ужуражыышкынның киржикчилериниң чугааларындан болгаш информацияның дашты-кы органнарының дыңнадын турары-биле алырга, аваа израиль премьер Бегиниң АКШ-ның чаваа-биле баш удур дугурушканы «таарыштыр шиитпирлээриниң» планы деп адаар түүлүн чугаалажып көргеп. Ол планда Чоокку Чөөн чүкке бүгү талалыг шиитпирлээшкиниң: 1967 чылда эжелеттиргеи бүгү араб девискээрлерден израиль шериглерни үндүрери, а ол ышкаш бот башкартынар база бодунуң күрүнезин тургузарынга чедир Палестинаның араб улузунуң кол эргелерин боттандырын чорудары ышкаш ындыг ийи кол негелделер кирбээн. Харын-даа сыр дедир, ол план Израильдиг араб девискээрлерни эжелээрин уламчылаарынче угланган. Чижээлээрге, Тель-Авив Египетке хамааржыл турар Синай чартык оргулуктун үштүн бир кезиин болгаш Акаба мугулдурундан Кызыл далайже үнер арганы берин турар Шарм-Аш-Шейхтиг стратегиг чугула девискээрин бодунуң холунга арттырын алыр. «Айыл чок чоруктуң хандырар» дээр чыадак-биле израиль шериглер Иордан хемниң барын эрааинге база Газаның секторунга контролюп мурнуку хевээр тургузар. Оларга меге «автономияны» тыпсып бээр деп шиитпирлээр. Амгы үеге чедир израиль эжелелде турар болгаш Сирияга хамаарышкан Голан бедиктериниң дугайында «Бегиниң планында» чүү-даа ыыттаваан.

Чоокку Чөөн чүк айтырыын шиитпирлээринин кол өзөө кылдыр бүгү-ниитиниң хүлээп көргеи Палестина айтырыын шиитпирлээрин израиль саналдар хүлээп көрбээн. Палестиннериин хамаарышпас күрүнезин тургузуп алыр эргелерин мурнуку хевээр хүлээп көрбээн. Ону израиль планның авторлары Иордан хемниң барын талакы эрааинде болгаш Газа секторунуң девискээринде Израильдиң эжелеп алган черлериндe чурттаг турар Палестинаның араб улузунуң эвээш кезиинге «бот башкартынылгазы» дээр чүүл-биле солууруй оралдажып турар. Палестинаның араб улузунуң дүрүм өзугаар төлөөлекчиин болур Палестинаны хостаарының организациязынга (ПХО-га) хамаарыштыр чүл дээрге, ону Тель-Авивтиг аайынга киргеи чамдык палестиннер-биле «солууруй» Израиль оралдашкан.

Ол байтык, Садат-биле чугаалажыышкыннар төнгенде, Исмаилияга болгаш парлалга конференциязынга Бегин Чоокку Чөөн чүкке таарыштыр шиитпирлээшкинге ПХО-нуң киржилгезин хүлээп көрбейн, харын мынча деп медеглээн: «Палестина арабтарының айтырыын бис египет оңнуктериивис-биле чугаалажырын күзеп турар бис». ПХО-ну Садаттың канчаар коорү Бегиниң канчаар коорү турарындан барык-ла ылгалбайн турарынче журналистер кичээнгейин угландырган. Палестина айтырыын шиитпирлээринге ПХО-нуң ролюнуң дугайында айтырыгга харыы бээриндеи Садат ойталаан. Ынчан оон база катап айтырыг салган: ПХО-га хамаарыштыр Бегиниң харыызын бис дыңнадывыс, ынчалза-даа, силер ол айтырыгга харылавадыңар. Бо удавла Садат ол организация «амгы үеде хүлээп албаанының лагериндe турар» деп база Чоокку Чөөн чүк айтырыын шиитпирлээриниң «боду ойталаан» деп ону буруудаткаш, ПХО-нуң ролюнуң дугайында шын эвес үнелээшкинни берген.

Оон-биле израиль премьер бодунуң планый тайылбырлаарын дооскан. Өске девискээрлерни күш-биле эжелеп алырындан ойталаарының принципин хүлээп ап турарын ол чугаалап болур бе деп айтырыгга, Бегин алыс утказы-биле алырга, араб девискээрлерни Израильдиң эжелеп алганынга ол принцип таарышпас деп харылаан болгаш араб күрүнелерге удур израиль агрессияны «дүрүм өзугаар бот камгалал» кылдыр көргүзерин оралдашкан.

Баштайгы болгаш ийиги чугаалажыышкыннарның үезинде Садаттың Бегин-биле чүү чугаалажып турганы хөй материалдардан ам илден апарганда, «тайбынче чүткүлдүүнүң» дугайында Бегиниң медеглели АКШ-ның болгаш америк нефть компаниялларының деткимчезин-биле болгаш оларга даянып алгаш, Чоокку Чөөн чүкке Израильдиг шериг база политиктиг тергиделин чоокку келир үе дургузукда ыжыглаг алырынче чүткүп турар план болу берген дээрзин тодаргайы-биле чугаалап болур.

Араб күрүнелериниң эргежыктары-биле дорт холбашкан чаңгыс-даа принципиалдыг айтырыгны шиитпирлээри-биле Израиль чөпшээрешээн. Черче квислингилерге баштаткан болгаш Израильдиг хайтааралында турар административтиг районну тургузарын күзеп турар болганда, «Бегиниң планында» илереттинген палестин айтырыынга оон хамаарылгазы дорамчылаашкындан өске чүү-даа эвес-тир. «Бегиниң планында» эжелеттиргеи девискээрлерни Египетке дедир эгидин бээри көрдүнгеи-даа болза, хөй санныг негелделер-биле кады болган. Оон түүнелинде ол районга Израильдиг туружу ыжыглаг, стратегиг чугула черлер-биле кады араб девискээрлериниң чамдыызын билдинмес үениң дургузунда эжелеп алган.

Иерусалимче дилеп, аянчорук ылгаанының соонда Садаттың чедип алган чүүлү ындыг болган. Исмаилияга болган парлалга конференциязынга Садат болгаш ылаңгыя Бегин оптимизмин илереткеи-даа болза, АКШ-тың эвээш эвес роль ойнаан чугаалажыышкыннарының соонда чаңгыс талалыг харылзаалары ны эгелээриниң мурнунда ышкаш, олар Чоокку Чөөн чүк айтырыын шиитпирлээриндеи база-ла ырак болганнар дээрзи мырынай илден.

Чоокта чаа-ла чаңгыс талалыг чугаалажыышкыннарны «тайбыңның оруунга базым» кылдыр мактап турган барыын талакы парлалга амгы үеде ол чугаалажыышкыннар Каирге кандыг-даа түүнелди бербээн деп, тодаргайлаар ужурга таварышкан. Египет найысылалда «эки сагыш-сеткилди көргүзерин азы-даа күзеп турар-даа болза, ында улуг чөгел тоңүүшкүнү болгаш ундарал тургуступ-таан» деп, Парижтиг «Фигаро» солуну дыңнаткан.

Бодунуң кылын чоруткан чарылдырыкчы ходелиишкиннериниң түүнелинде муңгаш-талыышкынга таварышкан египет президент база катан дилеп болгаш Вашингтондан дузаа дилээр ужурга таварыр деп, оон-биле холбаштыр солуннар демдеглээн. Тель-Авивке салдар чедирери дилеп, АКШ-тың президентиниче Садат чаа чагаа чорудар деп, «Нью-Йорк таймс» бижээн...

Сирияда башкарыкчы Араб социалистиг чаартылга партиязының, Сириялың Компартиязының, политиктиг өскедаа партиялардың болгаш демократтыг организацияларының инициативазы-биле Дамаскыга, Алеппога база өскедаа хоорайларга Садаттың дүжүн берикчи политиказынга удурланган массалыг чыскаалдар эрткен.

(СЭТА).

Бистиң календарывыс

Эртемденниң маадырлыг чоруу

Чартык чүс чыл бурунгаар, чаа Чылдың бүдүүзүнде — декабрь 30-де, шылгарангай совет химик Сергей Васильевич Лебедев лабораторияга баштайгы кылымал материалды— синтетиктиг каучукту алган. Ол ажыдыышкынның юбилейин эртем-техниктиг хөй-нийти келбаа-биле демдеглеп турар.

Амгы үениң делегейинде каучукка үндезилеттинген кылыгларны херек кырында бүгү адырларда — медицинадан эгелөөн космос техниказынга чедир ажыглай берген. Чадыгыдаа парын машина азы механизм бодунуң ажылын чымчак, эвлчек болгаш хөй янзы өскерлиишкиннерни кылып болур резина кезектер чокка күүседип шыдавас. А резина дээрге-ле каучуктуң кандыг-бир хевири болур болгай.

Мырыңай чоокта чаа-ла, 30 чылдарга чедир, резинага хе-регелди мурнуу чүктүң чаңдык үнүштериниң сүтсүг суук үүлүнде бар бүдүмел, бойдус каучугундан хандырып турган. Россияның девискээриниден эки шынарлыг каучук бөөр үнүштү тыл шыдаваан. Ынчангаш Улуг Октябрьга чедир болгаш Совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарында каучукка чурттуң херегелин натуралыг чиг-этти кирер садары биле хандырын келген.

1926 чылдың апрельде ССРЭ-ниң УАЧД синтетиктиг каучукту үлетпүр аргазы-биле алырын ажылдан кылырына конкурсту чарлаан. Ол болза эң-не дидим, харын-даа улуг чүткүлдүг идея болган. Ону боттандырын чорудары эртем болгаш техника талазы-биле хөй саныг парын айтырыгларны шиитпирлээрин пеген турган. Харын-даа чамдык хи-миктерге каучуктуң синтезин алыры шиитпирлеттинмес айтырыг кылдыр сагындырган.

Ону С. В. Лебедев кылып шыдаваан. Синтетиктиг каучукту үлетпүр аргазы-биле алырының делегейде баштайгы автору ол болу берген. Полимерлерниң синтезиниң кончуг улуг аргаларын эртемден баш удур билген. Оон ол онзагай шынарларлыг кончуг улуг, херек кырында кыыгаар чок хевирлерлиг янзы-бүрү каучукту алырының дээштиг оруун көргөн. Натуралдыг каучук чежемейнин-даа эки болза, оон кылган кылыглар чамдыкта эки эвес болган. Соокка болгаш чылыгга, чамдык долгандыр турар үүлдерге, күчүлүг эзилдирикчилерге удурланыр аргазы, газ отпес чоруу, электри дамчытпас шынары база адактың соонда организмниң дириг кезектери-биле кады чоруп шыдаары негеттинин турар таварылгаларда синтетиктиг каучуктар дээре ажылдаар болган. Оларның бирээзи Лебедевтен патрибутадиенны синтетиктиг каучуту болган.

Партияның болгаш улустуң күженишкиннериниң ачызында Совет Эвилели бүгүн синтетиктиг каучук бүдүрер улуг үлетпүрүт болу берген. Ада-чурттуң каучуктарының хевирлери болгаш латексери барык-ла ийи чүс хире аттыг. Ол болза херек кырында амгы үеде билдингир бүгү маркалар болур.

Адырның мурнакчы бүдүрүлге черлери болза Нижнекамскиниң нефть-химия комбинады, синтетиктиг каучуктуң Воронежте, Куйбышевте, Ефремовскиде болгаш өске-даа заводтары болур. Улуг бүдүрүлге черлерин — Пермьниң болгаш Соңгу Кавказ заводтарын ам тудар. Барының Сибирь нефтизинин чиик фракцияларын болбаазырадып кылырының баазазына янзы-бүрү мономерлерни болгаш полимерлерни бүдүрүп үндүрер талазы-биле хөй саныг установкаларны тургузар. Тобольскиниң нефтехимиктиг комплекизи онзагай болур. Ол болза чуртта эң-не чиик өртектиг продукция болур.

Синтетиктиг каучуктуң үлетпүрүнүң ажылчыннары болгаш түскай эртемниглери беш чылды хуусаа бетинде күүседир дээш Бүгү-эвилелдин социалистиг чарыгыкың иделкейлиг биржикчилери. СЭКП ТК-ның декабрь (1977 ч.) Пленумунуң шиитпираерин болгаш аңаа ам Л. И. Брежневтиң чугаазын олар чаагай сеткил ханыышкыны-биле уткаанар. Ол чугааның үүлдери болгаш түннелдери чуртка кончуг чугула продукцияны белеткеп кылып турар нефтехимиктүүрниң бүгү ажыл-чорудулгазын тодаргайлаан.

Эрткен 50 чылдың дүргүзүнде хөй саныг шылгарангай ажыдыышкыннарны болгаш чогаадылгаларны кылган. Эртемнин болгаш техниканың совлгу чедиишкиннериниң аразында орус эртемден С. В. Лебедевтиң маадырлыг чоруу чайынныгчак болгаш онза солун болуп артып калыр. Ол ада-чурттуң эртеминиң болгаш нефтехимиктиг үлетпүрүнүң чоргааралы болур.

Л. КУДРЯВЦЕВ.

синтетиктиг каучук бүдүрериниң Бүгү-эвилелдиг үлетпүр каттыжыышкынының начальниги.

Чадаана хоорайның бот-тывыңгыр артистери чоокта чаа телевидениеге боттарының концертин бараалгаткаш барганнар.

ЧУРУКТА: бот-тывыңгыр уран чүүлдүн иделкейлиг киржикчилери— Чадаана хоорайның Культура бажыңының ажылдакчызы Буяна Куулар биле хлеб заводунуң ажылчыны Николай Монгуш «Чашны Хемим» деп ырны күүседип турары.

А. МОНГУШТУҢ фотозу.

ЯК-40-НИҢ КОМАНДИРИ

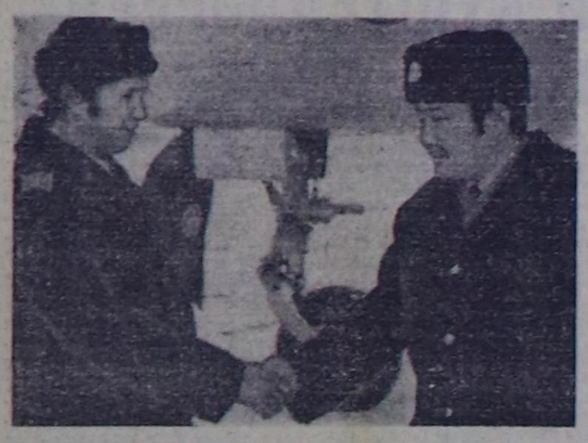

Мөңгүннелчек ЯК-40 аэродромнуң бетоннуг оруу-биле маңнап чоруй кедүрүп үнгеш, чоорту дээрже бедип эгелээн. Хамааты ужар күүлдүң ужудукчузу Ондар Шуваринниң намдарынга чаа арын ынчаар эгелээн.

Ондар Шуварин онгу классты доосхаш, Хамааты ужар күүл министерствозунуң Красноярскиде ужар күүл училищезинге кирип алган. 21 харлыында ол профессионал ужудукчу болуп, Тываның авиабүдүрүлгезинге ажылдап кирген.

1977 чылдың декабрьда Ондар амгы үениң реактивтиг ЯК-40 деп самолёттуң командири болган. Шуварин Намдакович Ондар хөй муң километрни ужуп эрткен. Ол эм-даа кевүдээр.

Б. ЕРШОВТУҢ сөзү болгаш фотозу.

АЖЫЛДААРЫ—ХҮЛЭЭЛГЕВИС

Ийи аал ишти чурттаар кылдыр тудуп каан ыяш бажыңның эжиинде «Уруглар консультациязы» деп бижик азып каан. Эжикти ажыткаш кирип кээрге, бичин өрээл. Өрээл шыгырт долу: уругларда хөй, оларның аразында мырыңай бичин уруглар көдүргеп иелер-даа бар. Улуг-даа улустуң уругларын-даа чөдүлү хөлчок, тар өрээл арта шимээнниг. Дараазында өрээлче кирер эжикти ийи хаҗ ак пос-биле кожегелей дуглап каан. Эдлчээ келген уруглар тоннарын ушту азып кааш, ол эжик чапынче улам чоок турун ап турлар.

Ийиги өрээл—аараан уруглар хүлээп алыр чер ол. Оон өске бага ийи өрээл бар. Уруглар хүлээп ап олурган ийи эмчиниң бирээзи Бии-Хем районның төвү Туран хоорайда уруглар консультациязының эргелекчизи болду. Оон адын Ирина Прокопьевна Фоминых дээр. Орнунга педиатр Зинаида Монгушевнаны уруглар хүлээп алыры-биле түр олуртун кааш, Ирина Прокопьевна мээп-биле кожазында өрээлге чугаалашты.

— Консультацияда менделеп өскези шупту аныяктар ажылдап турар, аныяк коллектив түүе. Бүгүн ажылдап турарлары-биле таныжын чугаалажыр, оларның ажыл-хөлөөн сонуургап көрүнер харын —дээш, хар дег аккыр халадының карманынче фонендоскоп дүре тудуп шыгган ора уламчылады.—Хоорайда эмдемния чоруп турар, ынчангаш өөлүг хүннерде бичин уруглар хөй кээп турар, бистерге, ылакгыя патронаж сестраларга, харыысалга улут.

Консультацияның эмчилери дүшке чедир район эмнелгезинин уруглар салбырынга база ажылдаар, дүш соонда 2 шактан эгелеп консультацияга кээп ажылдап турар болдулар.

Я. С. Карбы болгаш Н. Н. Бабич олар патронаж сестралар. Оларның кол ажылы чаа төрүттүнген уругларга 2 хонуктан эртпейн баар, олар бир хар четкиже кылза чогуур тарыышкынны кылыр, ону хынаар, ол ышкаш садик, ясли барбайн турарларны тарыышкын кылырынче чалаар. Оон ангыда хоорайның ийи дугаар участогунга саатты хөрөөженнерни хынап, оларга ажыктыг сүмелер бөөрин социалистиг хүлээлгеге алган ажылдап турардар. Бо харыысалгалыг ажылда Яра Сергеевна Карбы он ажыг чыл болган, чаа ажылдап эгелээн ажы Надежда Николаевна Бабичиге дузалажып турар.

Р. В. Дондуп-оолдун ажылы база солуп-даа, харыысалгалыг-даа. Ол—картотечник, Раиса Викторовна чүгле хоорайда уругларга эвес, бүгү районда уругларга тарыышкын чоруларының бүрүткелин кылып турар. Уругларга ийи айлыындан эгелеп кандыг-кандыг тарыышкын чоруларын ол планнаар. Районнуң санитар-эпидемиологтуг станциязынга ямыр дургузунда кылдынган ажылдың отчёдун берип турар. Аныяк коммунист Р. В. Дондуп-оол болгаш патронаж сестралар консультацияның аргелекчизи Ирина Прокопьевна Фоминыхка өөрүп четтиргенин плередип, оон дугайында чылыг сестерни чугаалаар болдулар.

И. П. Фоминых Тывага 50 чылларның эгезинден эгелеп ажылдап эгелээн. Ол чүгле районда эвес, харын республиканда хоочун эмчилериниң бирээзи. Оон байлак дуржулгазы, ажыктыг арга-сүмези аныяктарны ажылдаарынга өөредиглиг. Ынчангаш аныяктар дагдыныгчызынга чоргаарланырлар.

— Бистиң консультацияның эмчилери чүгле хамаарышкан ажылынга эвес, район эмнелгезинин уруглар салбырынга дежурныйлап, хөй-нийти ажылынга идепкейлиг биржип турар. Планда көрдүнгенин ёзугаар аныяк иелерге сүмелер болгаш медицина темазынга лекция, беседаны доктаамал чорудун, санбюллетеньнерни үндүрүп, хе-рөөженнерниң болгаш уруглардың кадыкшылын камгалаарын улам эжиждерине онаа кичээнгейни салып турар. Бо чылдың октябрьда «Чонуң кадык камгалалын улам шай эжиждер талазы-биле хемчеглер дугайында» айтырыгны СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели хүлээп алган болгай. Анаа уруглар поликлиникаларының божудулга бажыңларының, уруглар эмнелгелериниң болгаш санаторийлериниң, ада-иелер-биле кады уруглар эмнээр профсоюлдар санаторийлериниң болгаш пансионаттарының четкилерин калбартырын болгаш оон-даа өске чугула айтырыгларны чугаалапкай. Ылангыя 1978 чылдан эгелээш девискээр аайы-биле турар педиатрия участокторын улгаттыр каттыштырар болгаш 1980—1981 чылдарга чедир бир участок эмчизи-педиатрга онаажыр уруглар саны ортумаа-биле 800 кижи четкен турар деп коргени бистерге өөрүнчүг-дүр. Коммунистиг партия, Совет чазак чонуң кадыкын камгалаарын улам эжиждер дээш бо хире сагыш салып турда, улам күженишкиниг ажылдаары эмчи бүрүзүнүң хүлээлгези деп бодаар мен, ынчаар ажылдап-даа турар бис—деп, Ирина Прокопьевна чугаалады.

В. САТ.

Айтырыңар, харыылап берээли

АЖЫЛ СТАЖЫ ҮЗҮКТЕЛБЕС

Өвүр районда Саглы ортумак школазының башкызы А. Ооржак күш-ажыл хоойлузунга хамаарышкан дараазында айтырыгларга тайылбыр бөөрин дилээн чаанны «Шын» солунга чорутткан.

Тыва АССР-ниң Дээди судунуң кежигүнү, юрист С. А. Дореаттың тайылбырын моон адаанда парладывыс.

АЙТЫРЫГ: Бот-отчёттуг кижилер эвлчетлиг шөлөөже үнгенде, оон орнунга өске кижини ажылдадып болур бе?

ХАРЫЫ: Ажылчыннар, албан-хаакчылар ажылдан турар ажылы эрге-хүлээлгезин хамаан чокка чыл бүрүзүнүң эвлчетлиг шөлөөзин алыр эргелиг. Ынчаа чурум ёзугаар ортек, үнелиг үүлдер кадагалан, сайгарын турар материал харыысалгалыг ажылдакчы кижи эвлчетлиг шөлөөже үнген таварылгада, оон бот-отчёдунга турган ортек-үнелиг үүлдерни өске кижиге хүлээткен турар ужурлуг. Ол чорук шөлөөже үнген ажылдакчының ажылдан турган организациязынга ажылды үзүктел чок чорударынга таарымчалыг болур.

АЙТЫРЫГ: Школаның техникиг ажылчыннары—поварлар, интернат, чупар-бажыңы ажылчыннары июнь 1-ден сентябрь 1-ге чедир шөлөөлөөр, ол үелер иштинде ындыг ажылчыннарның күш-ажыл стажын канчаар саналарыл?

ХАРЫЫ: Ындыг ажылчыннар доктаатканы график ёзугаар 18 азы 24 ажыл хүнеринде дыштанып эргелиг. Ол хуусаа эрткен соонда, школаның дирекциязы ук ажылчыннарны школага өске ажылдар кылыры-биле таарыштыр тургузар. Ынчангаш чайгы дыштанылга үезинде ажылчыннар шөлөөден арткан үезин школа септелгезинге эрттирер ужурлуг. Ынчан ажыл стажы канчан-даа үзүлбес.

АЙТЫРЫГ: Бир эвес ажылчын азы специалист-даа кижи ажылдан турган ажылынга ажылдан шыдавас болганындан, оон уперинин дугайында боду билдириишкин бижээн үнгеш, 2,3 ай болганда дедир ол ажылынга киирерк-биле дилеп келе, ажылга ону хүлээп ап болур бе?

ХАРЫЫ: ССРЭ-ниң Үндезин Хоойлузу (Конституция) болгаш күш-ажыл дугайында хоойлу ёзугаар ажылчын-даа, албан-хаакчы-даа кижи бодунуң кылын шыдаар ажылын шилип аар эргелиг. Ол ышкаш олар кандыг-даа организацияга, кандыг-даа ажылга эрге-дужаалга ажылдап турган бодунуң күзели-биле ажылдан үнер база дедир ажылдан кирип болур эргелиг. Бо талазы-биле кандыг-даа кызыгаарлаашкын чок.

А чамдыкта кем-херек ужун ажылдан үндүргген таварылгада, судтун шииткелиёзугаар доктааткан хуусаада, мурнунда ажылдан турган ажылынга ажылдатнайн барын болур. Чижээлээрге, машина башкарын чораан, кем-херек үүлгеткен чолаачыларны, материал харыысалгалыг ажылга турган самчыгдал кылып, күрүнеге каража таварыштырганнарны кезек үеде ажылынга хүлээп албайн барын болур.

БАРААННЫ—ЧОНГА ЭКРАНДА ЧЕЛЭЭШ

«Электроника» телевизорларның экраннары челээштин бүгү өөнери-биле чырый бөөр, оларны Москваның «МЭЛЗ» каттыжыышкыны кылып үндүрүп турар. Ындыг приемниктерниң баштайгы болуу найысылалдың магазиннеринде кирген. Улуг эвес болгаш эдилээринге эптиг, көжүрүлгелиг өөнүг ол телевизор аппараттары шавыштыр 32 сантиметр хемчээлдиг көргүзүлге экраныг.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинин «1976—1980 чылларда массалыг хереглердиң бараннарын бүдүрерин көөдедир дугайында болгаш оларның шынарын бедидер талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалынга дүүштүр «Электронну» бүдүрүп үндүрерин хуусаа бетинде бүдүрүлгеге шиңгээткен. Графикти мурнаар арга «Малогабаридных» кинескоптарны бүдүрерин дүрген шиңгээдип алганының ачызында чедип алдынган. Амгы үеде оларны улуг экранныг электронхерел трубкаларын кылып турган ол-ла дерилгелерде кылып турар. Маңаа чаартыкчылар Е. Лусенковтуң, Г. Рассадиниң, О. Любичиниң болгаш оларның өөрүнүң ачыузазы биче эвес. Бо бүдүрүлгеде шавыштыр 32 сантиметр хемчээлдиг өөнүг кинескоптар кылыр автоматтыг шугумнуң монтажы ам чоруп турар. Каттыжыышкын декабрь төнчүзүнге чедир өөнүг, көжүрүлгелиг беш муң телевизорларны бөөр.

(СЭТА-ның корр.).

Москва.

ШКОЛАЧЫЛАР СПАРТАКИАДАЗЫ

Школачыларның XV бүгү-эвилел спартакиадазының бирги медээзи Ташкентиге чаңгыланып үнген. Аңаа келир чылын бүгү эвилелдешкен республикаларның, Москваның, Ленинградтың аныяк төлөөдерин хүлээп алыр. Узбек ССР-ниң Министрлер Чөвүлелинин Даргазының орлакчызы А. Ходжаев баштаан организастыг комитетти тургускан. СЭТА-ның корреспондентизинге дыңнатканы болза:

Школачыларның спартакиадазының байырлыг ажыдыышкыны «Пактакор» топ стадионга октябрь 10-да ажыттынар. Маргылдаанның программазында спорттуң 21 хевири кирип турар. Маңаа чиик атлетика, футбол маргылдаалары болур. «Ешлик» спорт шолунге гимнастарны хүлээп алыр, «Юбилейный» топ спорт залынга хостуг, классиктиг хүрештерни, дзюдо-допун төгелери хүрөөзүр. В. И. Ленин аттыг пионерлер ордузунга шыдыраачылар ойнаар. Суг спортунун ордузунга база шериглериниң сугга эптер бассейнинге эптикчилериниң, сугже шыраарларның маргылдаазы эртер.

Алмалыктың чазатлыг оруунга чадаг-тергежилер. Ташкентиниң чанында «Рохат» хөлге байдаркага болгаш каноэге өскерлер маргылдаазы болур.

Узбекистанның ийисылалы бодунуң эң эки спорт базазын школачыларга бараан болдурар. Спартакиадага тос муң ажыг киржикчилер болгаш аалчылар киржир. Олар хоорайның эң эки гостиницаларынга болгаш студентилер общежитиелериниге чурттаар.

Спартакиаданың киржикчилери ийисылалдың тураскаалдыг черлери болгаш республиканың өске-даа хоорайлары-биле таныжарлар.

Т. ГОЛУБКИНА,
СЭТА-ның корр.

АНЫЯКСААН БУРУНГУ ОЮН

— ССРЭ-ниң Львовка болган шыдыраа чемпионадынга 16 харлыг Майя Чибурданидзениң (тиилекчи болган) болгаш 15 харлыг Пана Иоселианиниң (2-3 черни үлешкен) тиилеп үнгени хөрөөженнер хол-шыдыраазының «аныяксаанының» база бир херечизи болур—деп, СЭТА-ның корреспондентизи-биле бееда-га делегейиин беш дакпыр чемпиону Нона Гаприндашвили медеглээн.

— Спорттуң өске хевирлеринге, чижээлээрге, сугга эптиринге болгаш гимнастикага, ышкаш, шыдыраанның уран-аргазын алды-чеди харлыында спорттуң 21 хевири кирип турар. Маңаа чиик атлетика, футбол маргылдаалары болур. «Ешлик» спорт шолунге гимнастарны хүлээп алыр, «Юбилейный» топ спорт залынга хостуг, классиктиг хүрештерни, дзюдо-допун төгелери хүрөөзүр. В. И. Ленин аттыг пионерлер ордузунга шыдыраачылар ойнаар. Суг спортунун ордузунга база шериглериниң сугга эптар бассейнинге эптикчилериниң, сугже шыраарларның маргылдаазы эртер.

Алмалыктың чазатлыг оруунга чадаг-тергежилер. Ташкентиниң чанында «Рохат» хөлге байдаркага болгаш каноэге өскерлер маргылдаазы болур.

Узбекистанның ийисылалы бодунуң эң эки спорт базазын школачыларга бараан болдурар. Спартакиадага тос муң ажыг киржикчилер болгаш аалчылар киржир. Олар хоорайның эң эки гостиницаларынга болгаш студентилер общежитиелериниге чурттаар.

Спартакиаданың киржикчилери ийисылалдың тураскаалдыг черлери болгаш республиканың өске-даа хоорайлары-биле таныжарлар.

Т. ГОЛУБКИНА,
СЭТА-ның корр.

ГАЗ-ТЫР, ОВААРЫМЧАЛЫГ БОЛУҢАР

Чылдың эң соок үези келген. Оон-биле чергелештир, соок үеде газ-биле ажылдаар херекселдерни эвилээри бажың эзлериндеп кол кичээнгейни негеп турар дээрзин «Тывагаз» эргелели сагындырып тур.

Кыштың соок хүннеринде чамдык бажыңнарда газ кыпкайн турар дугайында хомудалдар биске көөй-биле кээп турар. Оон кол-ла чылдагаанны—соокта.

30 градус чедир соокта газтың тараа үнери эвээжээр, оон-биле чергелештир системада бажыңнын кудулаар, харын-даа газ үлекчизиниң бажы болгаш газ дамчыдар проводтарының арматурагы доңар. Чем хайындыр черже ол өйде газ чорбас, өөрүп турун бөөр. Кажан газ чорун эгелээрге, кыпкайн, арзал иштиге тараар. Плиткада газты кыпсыры-биле от кыпсыр болза, чалбыыталып, частыышкын үнүп болур. Ынчангаш ажылдап турар газ приборларын хайгаарал чокка каап, ол талазы-биле билиг чок кижилерниң аңаа ажылдап болбаанының чылдагаанны ол.

Газ келбестен, кыпсыра өөрүп турар болза, газ херекселинде краныны хаар. Өрзлди эки агаарлатпаан шаңнарда, газты катап кыпсыры аймылдыг дээрзин утпанар.

Газ херекселиниң турун турары комнатада вентиляция эки ажылдап турар болза, аймыл болбас. Ыш үнер черлерни таарыштыр кылбаны газ-биле ажылдаар херекселдерниң аймыл чок болурунга магадылаа болур. Кышкы үеде, даштын агаарының температурагы кудуваанындан кывар продуктулар соон эгелээр. Оон уламындан ыш үнер хоолаалар доштелыр. Газ-биле ажылдаар херекселдерни ажыглаарынга ол аймылдыг. Соок үеде хүнүң-не 20—30 минута дургузунда ыш үнер черлерни чылдары-биле суг чылдыкчызын ажылдадыр, а 35 градустан соой бергенде, ону ажылдадыры аймылдыг.

Кышкы соок үеде склайта баллоннарны (газтыг савалар) хыкаары болдунмас. Ынчангаш ону бажыңнарга аппаргаш, саваң көөү-биле долгандыр чаптынар. Газ баллондан үнүп турар болза ынчан билдине бөөр: 04 телефонче дораан долгаңар.

Хамаатылар! Чылдың эң хоглуг, магалыг байырлалдарының бирээзи—Чаа чыл чоокшулап келди. Байырлалда сагыш-сеткилиңер дуаврелеп-биле байырлаг-даа, оон мурнунда-даа хүннерде газ-биле ажылдаар херекселдериңерни хынаңар, оон-биле оваарымчалыг болуңар. Ол херекселдерже бичин уруларны болгаш газ херекселдери-биле ажылдап билбес кижилерни чагдатпаңар. Дүнеки үеде-даа, бажыңнардан үнериңерде-даа газ краннарын дуглаңар.

Квартираңарга, бажыңче кирер чадаларга, подвалдарга газ чыгтаза—электри херекселдерин, отту, ажыглаанар, 04 телефонче долгаңар.

«ТЫВАГАЗ» ЭРГЕЛЕЛИ

ТЕРГИИННЕРНИҢ ТЕРГИИНИ

Запорожье чурттуг он сес харлыг студент Владимир Ященко бо чылын 233 метр бедикти ажа халаан, делегейге эң кайгамчык рекордту тургузуп, СЭТА-ның Чаа чыл бүдүүзүнде эрттирин турары чаңчыл болган анкетазынга тиилелгени чедип алган.

Бүгү делегейниң болгаш 17 национал агенстволарының спорт таймылбырланчылары бо эртип турар чылда эң-не дээре, эң-не кайгамчык көргүзүлерлиг болган үш шилиндек спортчуну адап турган. А сөөлүүде №1 спортчу атты аныяк украин спортчунуң чаалап алганы ол.

Бедиин халыыр талазы-биле делегей рекордун тургускан спортчулардан кым-даа ындыг аныяк турбаан, аныяктар маргылдаазынга кым-даа ындыг бедик көргүзүг чедип ап көрбөөн. Ол баштайгы чайынныгчак көргүзүгү АКШ биле ССРЭ-ниң аныяктарының маргылдаазынга чедип алган. Рекордсменнерден Ким-даа бодунуң хуу чедиишкинин харыгда 7 сантиметр чедир бедидип көрбөөн.

Анкетаның өске ийи лауреаттарынга ГДР-ниң 25 харлыг студентизи, ийи метр бедикти херөөженнерден бир дугаар ашкан Роземари Ангерман биле эрткен кызын делегейниң кол-кол маргылдааларынга тиилекчи болган болгаш конькиге маңнаарының хөй хевирлеринге делегейниң тергин чемпиону деп атты Анжика бир дугаар чаалап алган, америк Эрик Хейден олар болганнар.

Таймылбырланчылар боттарының харыыларынга 37 чемпионнарны болгаш 15 чурттарның рекордсменнерни чижекке алганнар. Оларның аразында совет спортчулар — гимнастар Мария Филатова, Елена Мухина болгаш Владимир Маркелов, штангист Геннадий Бессонов болгаш эштикчи Юлия Богданова оларның адын адааннар. Оон ангыда чиик этлеттер— куба спортчулар Альберто Хуанторены болгаш Александро Касаньяс, Самсон Кимамбва (Кения), Тотка Петрова (Болгария) болгаш өске-даа спортчуларның аттары кирген.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ДЕКАБРЬ 30-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

10.00—Медээлер.
10.10—Эртенги гимнастика.
10.30—«Тоовааныныың байырлалы». С. Михалковтуң тоолунга үндезилээн телефильм.
11.20—Бүгү-эвилелдин хаак маргылдаазы (30 км-те ер улус). Красногорскиден дамчыдылга.
11.55—П. Ершов — «Могенниг аътчыгаш». РСФСР-ниң улустуң артизи О. Табаков номчуур. Фильм-концерт.
13.25—16.00—Чаңсар.
16.00—ССРЭ-ниң 55 харлаанына. «Төрөөн чуртувуста». Кинопрограмма.
17.00—Уругларга фильм. «Улуг трамплин». Уран-чечен фильм.

КЫЗЫЛДАН

18.15— Телемедээлер.
18.30—«Черни катап үлежири». Телефильм.
18.50—«Бистин почтазыс». Теледамчыдылга.
19.10—«Тыва неделя». Информастыг программа.
19.30—Медээлер.
20.00—1977 чылдың Бүгү-эвилелдин болгаш делегей-конкурстарының лауреаттарының киргилгези-биле эстрада концерти.
20.55—«НОС» деп уран-чечен телефильмнин баштайгы көргүзүү.
22.30—«Ye». Информастыг программа.
23.00—01.00—Хоккейге делегей ужуражылгазы ВХА-ның командазы «Винипег Джетс» биле ССРЭ-нин шилиндек командазы ойнаар. Японнадан дамчыдылга. Төнчүзүнде медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.15—«Москва Чаа чыл бүдүүзүнде».
18.45—«Горнистер, харыылаңар!».

КЫЗЫЛДАН

19.30—Чарлаалдар.
19.35—«Эх, ышакшыл». Кинокомедия.
20.40—21.40—«Чаа чылдың валейдосьову». Дамчыдылга.

АГААР

Бүгүн республикага онзагай өскерлиишкиннер болбас. Даглыг черлерге быскан дар чаар. Хаттың үргени секундада 3—7 метр чедер. Агаарның температурагы барын районнарга 19—24, өскелерге 22—27 градус соор.

Кызылга аяс хүн болур. Янзы-бүрү угланыышкынныг хаттың күжү кошкак. Агаарның температурагы дүне 30—38, хүндүс 24—26 градус соор.

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ

СЕРИАЛ

ДЕКАБРЬ 30-ДЕ

«НАПЫРАЛ»: «Крона өртектиг романс» 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.20, 20.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Серенева кудулгузунда оолдар» 10.30, 12.00, 13.20, «Кем-херек үүлгедиишкини болгаш торгаашкын» (2 сериялыг) 15.00, «Мурнуу чүкте бажың» 18.40, 20.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ынакшылдың шылгалдазы» (2 сериялыг) 16.00, 17.30, 20.00 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: индекс 667000

Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, пропаганда киллизинин 2-31-75, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал киллизинин 2-37-13, культура киллизинин 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизинин 2-21-47, үзетпүр киллизинин 2-22-64, чагаа киллизинин 2-41-27, информация база совет тургузут киллистериниң 2-20-60, корректорларының 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун келбейн бирлерге 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 16332. Чагыг № 297.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинин Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелинин типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—01667.